

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ
ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ
КАФЕДРА ПАРЛАМЕНТАРИЗМУ
КВАЛІФІКАЦІЙНА МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

на тему:

ВЗАЄМОДІЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА І ПОЛІТИЧНИХ
ІНСТИТУТІВ У ПРОЦЕСІ СУЧАСНОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

Студентка 2 курсу магістратури денної форми навчання спеціальності 281 «Публічне управління та адміністрування» освітньої наукової програми «Публічне управління та адміністрування»

Кулікова Єлизавета Миколаївна

Науковий керівник:

Дзєга Володимир Дмитрович,

асистент кафедри парламентаризму, доктор філософії у галузі публічного управління та адміністрування

Засвідчую, що в цій кваліфікаційній роботі немає запозичень із праць інших авторів без відповідних посилань

Студентка

Робота допущена до захисту в екзаменаційній комісії рішенням кафедри парламентаризму від «22» квітня 2024р., протокол № 41

Завідувач кафедри парламентаризму,
доктор політичних наук, професор
Гошовська Валентина Андріївна

Київ – 2024

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1 Сутність політичних інститутів в управлінні суспільством.....	9
1.1. Поняття та характеристика політичних інститутів в суспільстві.....	9
1.2. Концептуалізація поняття «політичний інститут».....	21
Висновки 1.....	32
РОЗДІЛ 2 Форми участі політичних інститутів і інститутів громадянського суспільства.....	35
2.1. Артикуляція інтересів громадськості у публічному управлінні.....	35
2.2. Форми співпраці політичних партій, громадськості та органів публічної влади.....	44
Висновки 2.....	59
РОЗДІЛ 3 Напрями удосконалення взаємодії політичних інститутів і громадянського суспільства з органами публічної влади в процесі сучасного державотворення.....	62
3.1. Концептуалізація основ «теоретичного перехрестя» та «інтегративного міждисциплінарного збагачення» у дослідженні міжсекторального партнерства для удосконалення взаємодії політичних інститутів і громадянського суспільства з органами публічної влади.....	62
3.2. Перспективи взаємодії громадянського суспільства та політичних інститутів у контексті.....	78
Висновки 3.....	85
ВИСНОВКИ	88
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	92

АНОТАЦІЯ

Кулікова Є. М. Взаємодія громадянського суспільства і політичних інститутів у процесі сучасного державотворення. – Кваліфікаційна магістерська робота на правах рукопису.

Кваліфікаційна магістерська робота на здобуття ступеня вищої освіти другого (магістерського) рівня галузі знань 28 «Публічне управління та адміністрування», спеціальності 281 «Публічне управління та адміністрування». – Навчально-науковий інститут публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Київ, 2024.

Магістерське дослідження присвячене розробці системи заходів, орієнтованих на підвищення ефективності механізмів взаємодії громадянського суспільства, політичних інститутів з органами публічної влади.

Матеріали дослідження можуть бути застосовані в практиці роботи політичних партій, місцевих органів державної виконавчої влади та місцевого самоврядування, під час розробок статутів територіальних громад, зокрема в тих розділах, де йдеться про відкритість та підконтрольність влади; журналістами, які висвітлюють діяльність органів місцевого самоврядування; громадянськими організаціями для забезпечення ефективності їх співпраці з органами влади; закладами вищої освіти, що здійснюють підготовку бакалаврів та магістрів за програмою «Публічне управління та адміністрування».

Перелік ключових слів: ПУБЛІЧНА ВЛАДА, ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ, ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО, НЕДЕРЖАВНІ ГРОМАДСЬКІ ОРГАНІЗАЦІЇ (НГО), ГРОМАДСЬКІ СЛУХАННЯ, ГРОМАДСЬКА ЕКСПЕРТИЗА, ГРОМАДСЬКИЙ МОНІТОРИНГ, ГРОМАДСЬКІ ЗВ'ЯЗКИ, МІЖСЕКТОРАЛЬНЕ ПАРТНЕРСТВО.

ANNOTATION

Kulikova Y. M. Interaction of civil society and political institutions in the process of modern state-building.

Qualifying master's thesis for a degree of higher education of the second (master's) level in the field of knowledge 28 «Public Administration and Management», specialty 281 «Public Administration and Management». – Educational and Research Institute of Public Administration and Civil Service of Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, 2024.

The master's research is devoted to the development of a system of measures aimed at improving the efficiency of mechanisms of interaction between civil society, political institutions and public authorities.

The research materials can be applied in the practice of political parties, local state executive authorities and local self-government, in the development of statutes of territorial communities, in particular in those sections that deal with openness and controllability of the authorities; journalists covering the activities of local governments; civil society organizations to ensure the effectiveness of their cooperation with the authorities; higher education institutions that provide bachelor's and master's degrees in the program «Public Administration».

List of keywords: PUBLIC AUTHORITIES, POLITICAL INSTITUTIONS, CIVIL SOCIETY, NON-GOVERNMENTAL ORGANIZATIONS (NGOS), PUBLIC HEARINGS, PUBLIC EXPERTISE, PUBLIC MONITORING, PUBLIC RELATIONS, CROSS-SECTORAL PARTNERSHIP.

ВСТУП

Сучасний етап розвитку української державності характеризується поступовим підвищенням прозорості та демократичності діяльності всіх державних органів, формуванням партнерських відносин між інституціями держави, місцевого самоврядування і суб'єктами громадянського суспільства. Вказані процеси обумовлюють актуальність удосконалення взаємодії органів публічної влади з громадськістю для спільного вирішення соціально-економічних, соціальних питань, проблем розвитку культури та духовності, захисту прав і свобод людини, зміцнення законності та правопорядку у всіх сферах суспільного життя.

Протягом останніх років більшість органів публічної влади корінним чином реформувала свою систему роботи з населенням, що було досягнуто шляхом активної роботи громадських рад при органах влади, створенням відділів по зв'язках з громадськістю, прийняттям і виконанням планів і програм, спрямованих на підвищення їхнього авторитету у суспільстві. Однак вказані процеси в органах публічного управління сьогодні ведуться недостатньо активно та ще не відповідають вимогам побудови в Україні правової соціальної держави.

Авторів вагомих здобутків у цій галузі можна згрупувати навколо основних тем та предметів досліджень. Дослідники громадянського суспільства та різних аспектів формування інститутів громадянського суспільства: [SEP]А. Ващенко, Б. Герасимів, О. Домбровський, Д. Багірянц, А. Ємельянова, [SEP]О. Карпак, О. Коврига, Д. Рубан, О. Чальцева, Я. Якубовський. Дослідники політичних інститутів: А. Бахметєв, А. Бульвінський, В. Воробйов, [SEP]В. Гошовська, Н. Гришина, О. Демченко, І. Єремєєва, В. Кириченко, [SEP]В. Кікінчук, А. Колодій, А. Кройтор, І. Кузіна, Л. Малишенко, І. Поліщук, [SEP]А. Полухіна, А. Лясота, І. Рейтерович, А. Русиняк, О. Сич, Г. Старикова, [SEP]А. Тодоріко, Ю. Соколенко, В. Ханстантинов, В. Шаповал, Я. Ярош. Значний внесок в

дослідження проблемами українського державотворення зробили: [1] О. Ахмеров, В. Баштанник, О. Безпалько, О. Водяний, Т. Герасимів, М. Гладиш, О. Євтушенко, О. Ємельянова, В. Дзєга, Ю. Маслов. Однак проблематика поєднання сучасного українського досвіду з новітніми науковими дослідженнями у налагодженні форм взаємодії у міжсекторальному партнерстві (далі – МСП) на сьогодні не може вважатися достатнім.

Мета дослідження – теоретичне обґрунтування та розробка практичних рекомендацій щодо взаємодії громадянського суспільства і політичних інститутів у процесі сучасного державотворення.

Для досягнення зазначеної мети сформульовано наступні завдання:

- проаналізувати сутність політичних інститутів в управлінні суспільством;
- концептуалізувати поняття «політичний інститут»;
- дослідити зміст артикуляції інтересів громадськості у публічному управлінні;
- систематизувати форми співпраці політичних партій, громадськості та органів публічної влади;
- здійснити концептуалізацію основ «теоретичного перехрестя» та «інтегративного міжтеоретичного збагачення» у дослідженні міжсекторального партнерства;
- розглянути перспективи взаємодії громадянського суспільства та політичних інститутів у контексті розвитку міжсекторального партнерства в Україні.

Об’єкт дослідження – суспільні відносини у сфері взаємодії інститутів держави з інститутами громадянського суспільства.

Предмет дослідження – взаємодія громадянського суспільства і політичних інститутів у процесі сучасного державотворення.

Методи дослідження. Під час здійснення дослідження були використані наступні наукові методи: систематизації та класифікації явищ, подій, процесів,

узагальнення джерел щодо діяльності політичних партій та громадських організацій у дослідженні форм їхньої взаємодії з інститутами державної влади; аналіз документів – нормативно-правової бази України; аналіз статистичних даних, даних опитувань громадської думки з метою отримання емпіричної інформації для формування узагальнень та висновків автора. Порівняльний метод під час дослідження феномену політичних інститутів, зарубіжного досвіду формування сучасних політичних систем; історичний метод, який використано разом з порівняльним; діалектичний, аналітичний методи під час формування узагальнень та висновків; метод моделювання – під час розробки напрямів подолання причин гальмування розвитку МСП в Україні та напрямів покращення динаміки взаємодії політичних інститутів в державі.

В магістерському дослідженні використано основи «теоретичного перехрестя» та «інтегративного міжтеоретичного збагачення» у дослідженні МСП (М. Садрі, А. Арістиду, Д. Равазі) з метою розробки авторських пропозицій з покращення динаміки взаємодії органів публічного управління, політичних інститутів та громадянського суспільства в Україні.

Положення даного дослідження були апробовані авторкою на: Щорічному Всеукраїнському круглому столі «Вітчизняний парламентаризм: сучасні виміри Гідності та Свободи українського народу» (Київ, 23 листопада 2022 р.); Всеукр. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів та молодих вчених «Шевченківська весна – 2023: публічне управління та державна служба» (Київ, 29 березня 2023 р.); заключному етапі конкурсу творчих робіт здобувачів вищої освіти ОП «Парламентаризм та парламентська діяльність» у рамках Щорічного всеукраїнського круглого столу до Дня Соборності України (Київ, 1 лютого 2024 р.).

Практичне значення. Матеріали дослідження можуть бути застосовані в практиці роботи політичних партій, громадських організацій, органів публічного управління, під час формування напрямів роботи, у розробці статутів територіальних громад, планів роботи; громадськими організаціями

для забезпечення ефективності їх співпраці з органами влади; закладами вищої освіти, що здійснюють підготовку бакалаврів та магістрів за програмою «Публічне управління та адміністрування».

Структура магістерської роботи. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновку, списку використаних джерел. Обсяг роботи складає 101 сторінку (89 сторінок основного тексту). Список використаних джерел включає 116 найменувань.

РОЗДІЛ 1

СУТНІСТЬ ПОЛІТИЧНИХ ІНСТИТУТІВ В УПРАВЛІННІ СУСПІЛЬСТВОМ

1.1. Поняття та характеристика політичних інститутів в суспільстві

Соціальність та правовий характер держави, особливо сучасної, неможливі без розвиненого громадянського суспільства, а розвиток демократії вимагає наявності як першого, так і другого елементів суспільства. Соціальну природу демократичної влади можна визначити як соціальну систему, яка поєднує та координує громадянське суспільство (з ознаками автономії та соціальної гармонії) з правовою державою, гарантуючи соціальне партнерство народу, представництво, участь та спільну участь в управлінні державними справами.

Громадянське суспільство – це не просто теоретична абстракція. Однією з ключових характеристик громадянського суспільства є відносна автономія сфер економічного та духовного життя від держави. Це означає, що люди мають свободу самостійно організовувати свою економічну діяльність, а також вільно обирати свої духовні цінності та вірування. Громадянське суспільство виконує ряд важливих функцій: забезпечує самоорганізацію та самореалізацію людей; створює противагу державі; сприяє демократизації суспільства; забезпечує захист прав та свобод людини. Розвиток громадянського суспільства – це важливий фактор успішного розвитку будь-якої країни [16; с. 101; 91, с. 226].

Держава та громадянське суспільство тісно пов'язані, проте стосунки між ними є унормованими, але позбавлені підпорядкування чи асиметрії. Громадянське суспільство не можна запровадити законом, нехай навіть і основним у державі, оскільки його зародження та розвиток відбувається природно в громадсько-політичному розвитку суспільства шляхом зростання ступеню «суверенізації життя» людей та соціальних спільнот. Держава ж

певним чином регламентує діяльність інститутів громадянського суспільства, підтримуючи їхній розвиток або гальмуючи його, тобто сприяння формуванню простору для розвитку громадянського суспільства може бути одним із завдань держави. Громадянське суспільство неможливе в державі без демократичного політичного устрою, верховенства розумного права, вільної ринкової економіки, середнього класу тощо.

Українські дослідники, політичні та громадські діячі все більше приділяють уваги взаємодії держави та громадянського суспільства в контексті розвитку міжсекторальної співпраці на всіх рівнях [1; 52, с. 6-7; 76, с. 83-84]. До інститутів громадянського суспільства О. Карп'як відносить політичні партії, громадські організації, об'єднання, рухи, конфесії, які також можуть мати ознаки та характер діяльності політичних інститутів [42, с. 126]. Демократичне суспільство базує свій добробут і розвиток на трьох елементах: вільноринковій економіці, репрезентованій сектором бізнесу, демократично обраній публічній владі, представниками якої є парламентарі, члени рад та працівники управлінь, а також на добровільних громадянських інституціях, до яких входять передусім громадські організації.

З огляду на те, що держава, як основний соціальний та політичний інститут, втратила монополію на вирішення політичних і соціальних проблем, виникає нагальна потреба в залученні громадськості до соціального, публічного, політичного управління. Це означає, що населення та громадські об'єднання повинні брати активну участь у процесі прийняття, реалізації та контролю за прийняттям рішень. А. С. Ващенко вказує на все більший акцент науковців на увазі до політичного феномену громадянського суспільства» [9, с. 5]. О. М. Чальцева по суті розглядає інститути громадянського суспільства у складі політичних інститутів, вказуючи, що це – багатогранний і диференційований ансамбль, що складається з різних інститутів і суб'єктів... між якими відбувається поступовий перерозподіл повноважень між громадськими інститутами та державою у вирішенні важливих завдань [107,

Політичний інститут є відповіддю на потребу соціальних груп та спільнот в їх організації з метою задоволення соціальних потреб певних соціальних суб'єктів (самоорганізація) через їхню спільну діяльність [105, с. 4]. Політичний інститут з позиції В. О. Ханстантинова, – це система установ та організацій, що впорядковують політичні та інші суспільні відносини за допомогою матеріальних та ідеальних засобів і на основі певних норм; це прийнятий засіб задоволення суспільно значущих потреб у зв'язку з відносинами влади, розподілом ресурсів та статусів, визначенням цілей та пріоритетів суспільного розвитку [105, с. 5]. Отже, політичні інститути є триединою цілісністю, яка складається з організації, норм і відносин.

Організація політичного інституту – це сукупність людей, які від імені й за підтримки суспільства покликані виконувати певні соціально значимі політичні функції; організаційне оформлення їхньої діяльності, необхідне для реалізації вказаних функцій. Норми політичного інституту – це сукупність норм, поведінкових ролей, які традиційно закріплюються за цими групами для виконання певних функцій. Прийнятий спосіб виконання цих функцій сприймається суспільством як правильне, належне, очікуване. Відносини політичного інституту – це сукупність зв'язків і взаємодій між різними елементами політичного інституту, а також між самим політичним інститутом і суспільством.

Політичні інститути мають такі істотні ознаки: вони служать найважливішим засобом визначення і вираження інтересів соціальних груп, що діють в суспільстві; вони пов'язані з реалізацією авторитетних рішень, з діяльністю політичної влади; вони спрямовані на подолання суперечностей всередині суб'єкта політичної діяльності. Організація політичного інституту забезпечує виконання цих ознак.

До найбільш важливих соціальних інститутів, що мають тісний взаємозв'язок зі сферою політики, належать політичні інститути (або інститути

політичної влади), а також інститути права, інститути ідеології та інститути участі.

В. О Ханстантинов, наприклад, вважає формальними політичними інститутами: інститут державної влади: парламентаризм; інститути виконавчої влади; інститут президентства (глави держави); інститут державної служби; інститути судочинства, а також інститут громадянства; інститут виборчого права; інститут політичних партій; засоби масової інформації; а також неформальні політичні інститути: групи тиску та групи інтересів [105, с. 7-11]. З нашої позиції, цей перелік варто додати іншими формальними інститутами: публічною службою, місцевим самоврядуванням; інститутом громадських організацій, профспілками, іншими формальними та неформальними інститутами громадянського суспільства, діяльність яких наближена до сфери політичної влади, мова про які піде нижче. Згідно з думкою О. М. Чальцевої, розвиток громадянського суспільства в Україні тісно пов'язаний з реформуванням державних інститутів та переформатування їхніх взаємин з недержавними інститутами [107, с. 104].

Таким чином, інституціоналізація громадянського суспільства в Україні є складним і багатогранним процесом інституціоналізації політики в цілому, який веде до демократизації політичної системи та формування нового типу взаємовідносин між владою та суспільством через політичні інститути та інститути громадянського суспільства.

Інститут влади (держави, державної влади) – це головний політичний інститут, який організовує, спрямовує і контролює спільну діяльність і відносини людей, суспільних груп, класів, асоціацій, груп інтересів. Він уособлює в собі постать держави, адже саме вона є основним знаряддям влади, основним інститутом влади в суспільстві та концентрованим здійсненням владою політики. Державна влада – це здатність держави здійснювати політичне панування, тобто керувати суспільством, забезпечувати його цілісність і безпеку. Державна влада реалізується через спеціальні органи, такі

як чиновники, армія, адміністрація, органи правосуддя тощо.

Держава є соціально орієнтованою організацією, яка об'єднує суспільство. З одного боку, держава є вираженням інтересів і волі економічно панівної верстви. Вона оберігає її становище в суспільстві та упорядковує використання ресурсів в інтересах розвитку суспільства. З іншого боку, держава від імені всього суспільства застосовує силу до тих, хто порушує закони, права і свободи громадян [105, с. 9-10].

Таким чином, політичні інститути є важливим елементом політичної системи суспільства. Вони забезпечують ефективне функціонування політичної системи та сприяють узгодженню інтересів різних соціальних груп. Політичні інститути (інколи їх називають інститутами політичної влади) відіграють важливу роль у житті суспільства. Вони забезпечують узгодження інтересів різних соціальних груп, сприяють налагодженню взаємодії між державою і суспільством, а також забезпечують стабільність і розвиток політичної системи.

Серед інститутів державної влади важливе місце посідає парламентаризм. Особливості інституту парламентаризму в сучасній Україні можна поділити на такі групи:

1. Політичні особливості: парламент України є однопалатним, складається з 450 депутатів, які обираються на 5 років за пропорційною виборчою системою; парламент має широкі повноваження, включаючи право приймати закони, контролювати діяльність уряду, формувати уряд, затверджувати бюджет тощо; парламент України є одним з найбільш політично поляризованих парламентів у Європі.

2. Інституційні особливості: парламент України має розвинену систему комітетів та комісій, які беруть участь у законотворчому процесі, контролюють діяльність уряду тощо; парламент України має розвинену систему парламентських фракцій, які відіграють важливу роль у законотворчому процесі та формуванні уряду; парламент України має розвинену систему парламентського контролю, яка спрямована на забезпечення підзвітності уряду

перед парламентом.

3. Функціональні особливості: парламент України є одним з основних учасників законотворчого процесу; парламент України є одним з основних учасників формування уряду; парламент України є одним з основних учасників контролю за діяльністю уряду [18, с. 142-149].

Іншим актуальним серед політичних інститутів України є інститут виконавчої влади. Особливості виконавчої влади в Україні можна поділити на такі групи:

1. Політичні особливості: виконавча влада в Україні є президентсько-парламентською.

2. Інституційні особливості: виконавча влада в Україні має складну структуру.

3. Функціональні особливості: виконавча влада в Україні є відповідальною перед парламентом.

Свої особливості розвитку має інститут президентства (глави держави) в Україні.

1. Політичні особливості: інститут президентства в Україні є важливим елементом політичної системи України; президент України є главою держави, верховним головнокомандувачем Збройних Сил України, гарантом конституційного ладу і прав і свобод людини і громадянина; президент України має широкі повноваження, зокрема право призначати та звільняти главу уряду, розпускати парламент, оголошувати амністію, призначати референдум тощо; президент України є відповідальним перед народом України.

2. Інституційні особливості: інститут президентства в Україні має розвинену систему взаємодії з іншими органами державної влади та органами місцевого самоврядування.

3. Функціональні особливості: інститут президентства в Україні виконує такі функції: представницьку; управлінську; законотворчу; контрольну; зовнішньополітичну.

Інститут державної служби України також може розумітися як політичний інститут. Державна служба на сучасному етапі є складним і багатограним інститутом. Державна служба – це складна система, що поєднує в собі елементи права, політики та менеджменту; це – важливий інструмент реалізації державної політики. Державна служба відіграє значну роль у житті суспільства. Державна служба – це багатогранна публічно-правова інституція, що володіє комплексом характеристик: цілісність та єдність; різноманітність; складність.

Державна служба пов'язана з виконанням важливих завдань, що потребує від державних службовців спеціальних знань, навичок та досвіду [70, с. 59-60]. Державну службу можна розглядати як соціальний, соціально-правовий [19, с. 38-42], адміністративно-правовий, економічний, культурний та організаційний інститут [41, с. 2, 9]. Державна служба є необхідним елементом сучасного суспільного ладу [19, с. 40; 60], має суспільно-корисні цілі та завдання.

З одного боку, інститут державної служби є результатом і відображенням домінуючих суспільних відносин. З іншого боку, він має можливість впливати на ці відносини [25, с. 24-29; 44, с. 282-286]. Ефективна державна служба сприяє сталому розвитку суспільства, розбудові демократії та захисту прав і інтересів громадян. Вона також сприяє закріпленню принципів громадянського суспільства.

Аналогічні міркування та аргументи – стосовно віднесення публічної служби до політичних інститутів.

Наступними серед політичних інститутів є інститути судочинства. Становлення незалежної та неупередженої судової системи неможливе без довіри громадян до судових процесів і рішень. Ця довіра може бути підвищена за підтримки оперативного зворотного зв'язку між державою та соціумом [26; 108].

Судова влада, на відміну від законодавчої та виконавчої, не створює законів і не здійснює управління. Однак вона не може діяти без підтримки

політичної влади, яка забезпечує виконання судових рішень [105, с. 9]. Судова влада – арбітр та посередник у соціальних конфліктах [15, с. 49]. Це є головною соціальною цінністю правосуддя, адже судова влада забезпечує справедливість і законність.

Інститут громадянства як політичний інститут – це система правових норм, що визначає взаємні права та обов'язки у зв'язках між державою та громадянином. Громадянство дає людині право на участь у політичному житті країни. Громадянство – це не лише юридичний статус, а й відчуття приналежності до певної спільноти.

Інститут виборчого права. Після отримання незалежності в 1991 році Україна розпочала активну розбудову демократичних інститутів і громадянського суспільства. Виборче право має важливе значення для розвитку демократії. Воно забезпечує реалізацію права громадян на участь у політичному житті суспільства, сприяє формуванню ефективної влади та підвищенню довіри громадян до влади [4, с. 4]. Інститут виборчого права регламентує порядок проведення виборів президента та виборів до органів законодавчої влади різних рівнів [105, с. 9]. Виборче право є складним і багатограним політичним інститутом. Воно регулює широкий спектр питань, пов'язаних з проведенням виборів [68, с. 17-18].

Основне завдання української держави та державного управління на сучасному етапі полягає в тому, щоб забезпечити суспільну довіру до виборів.

Інститут політичних партій. В Україні вони сприяють формуванню і вираженню політичної волі громадян, беруть участь у виборах та є дієвими суб'єктами політики. Політичні партії – це не лише політичний інститут, а й «соціально-політичний інститут» [75, с. 102-103], «невід'ємний елемент політичної системи сучасних демократичних режимів» [76, с. 82], «громадські утворення, що переслідують мету вибороти владу в державі, утримати її, ефективно використовувати, реалізуючи політичну волю громадян» [51, с. 11-12]. Політичні партії в демократичному суспільстві, – згідно з думкою [1] I. O.

Поліщук, – виконують такі функції: представництво інтересів громадян; узгодження та узагальнення інтересів; політична соціалізація; комунікація; політичне рекрутування; розробка політичних правил; ідеологічна боротьба; владна (для правлячих партій); критика влади (для опозиційних партій); кадрова; розробка ідеології; інтеграція соціальних груп; формування та вдосконалення політичних систем; електоральна [76, с. 83]. Логічною є думка В. М. Кириченко та Ю. М. Соколенко про те, що «політичні партії мають бути частиною громадянського суспільства» [43, с. 96-98].

Політичні партії перетворилися на дієвих суб'єктів політики (як основа парламентських та урядових коаліцій, інститут громадянського суспільства (або «політичні партії як добровільні об'єднання в рамках громадянського суспільства» [94, с. 2]) та опозиція політичній системі). Ідея політичного плюралізму та багатопартійної політичної системи в Україні закріплена на конституційному рівні [75]. Політичні партії допомагають організувати створення політичних організацій і регулюють відносини між ними [105, с. 9]. Політичні партії також є суб'єктами громадянського суспільства [112].

Засоби масової інформації. У сучасному політичному дискурсі засоби масової інформації (ЗМІ) дедалі частіше здобувають визнання як «четверта влада», «однин з найважливіших інститутів сучасного демократичного суспільства» [63, с. 278]. Неодмінною характеристикою правової демократичної держави, – згідно з думкою Ю. Турченко, – є гарантування свободи слова, свободи інформаційного простору, права на висловлення думки та позиції громадян, а також права на безперешкодне отримання й поширення інформації [99, с. 115]. Ю. Турченко розглядає ЗМІ політичним інститутом, що постійно бере участь в політичних відносинах та процесах між державою та громадянським суспільством [99, с. 116].

До політичних інститутів відносять місцеве самоврядування. Одним із специфічних (первинний. – *Авт.*) суб'єктів місцевого самоврядування є територіальна громада, яка «спроможна через відповідні органи місцевого

самоврядування забезпечити для своїх жителів належний рівень освіти, культури, охорони здоров'я, соціального захисту, житлово-комунального господарства на основі нової моделі фінансово-економічного забезпечення, яке передбачає концентрацію та раціональне використання ресурсів на локальному рівні» [6, с. 121-122].

Територіальну громаду ми розглядаємо як спільноту суб'єктів політики, об'єднаних організаційно в межах органу місцевого самоврядування, що має вплив на формування та здійснення місцевої політики. Місцеве самоврядування визнається Ю. К. Масловим політичним інститутом, «особливим інститутом політичної влади» і інститутом громадянського суспільства [62, с. 103, 104]. О. Євтушенко пише, про «політичну природу місцевого самоврядування та його місце у політичній системі», що «місцеве самоврядування – це інститут політичної системи громадянського суспільства» або «інститут громадянського суспільства», або «громадянський інститут», роблячи висновок: «місцеве самоврядування має усі ознаки політичної влади» [31, с. 66, 67, 68].

Місцеве самоврядування є носієм суверенітету і влади народу, здійснює місцеве самоврядування, бере участь у формуванні та реалізації державної політики. О. О. Ахмеров вказує: «децентралізація передбачає передачу або делегування влади, а конкретніше – прав і відповідальності за прийняття ключових рішень, на нижчі рівні управління... за рахунок владних повноважень центральної державної влади» [3, с. 6].

Іншими формальними політичними інститутами вважаються «інститути громадсько-політичних організацій, об'єднання та рухи» [105, с. 40], або «інститути громадянського суспільства» [105, с. 34]. На відміну від політичних партій, громадською організацією є об'єднання громадян для задоволення та захисту своїх законних соціальних, економічних, творчих, вікових, національно-культурних, спортивних та інших спільних інтересів.

Існують також неформальні політичні інститути. Перший з них – групи тиску. Вплив груп тиску на політичне життя суспільства зростає. Групи тиску,

такі як лобістські групи, що представляють фінансово-банківські структури, транснаціональні корпорації, військово-промисловий комплекс та інші, відіграють все більш активну роль у політичному процесі. Їхня мета – впливати на владні органи з метою отримання сприятливих умов для ведення бізнесу та розвитку [105, с. 10]. Взаємодія формальних та неформальних політичних інститутів здійснюється в Україні, на думку А. Русиняк, в межах конкурентної моделі, коли неформальні політичні інститути виникли внаслідок деінституалізації та деформації, вийшовши з тіні, а формальні інститути постійно удосконалюються, хоча нерідко мають брак легітимності, риси декларативності, які не відповідають реальним умовам, але ж взаємодія та боротьба між такими інститутами нині не припиняється [89, с. 250]. Вплив груп тиску на політичне життя може мати як позитивні, так і негативні наслідки.

Інший неформальний політичний інститут – це групи інтересів [105, с. 7-11]. Групи інтересів – це як правило формалізовані в межах певних політичних інститутів спеціалізовані структури для вираження інтересів: профспілки, бізнес-організації, національні асоціації, об'єднання релігійних і громадських груп [5, с. 24]. Якщо місцеві та інші групи інтересів групи завжди діють через неформальні та нетрадиційні політичні інститути та канали, то споріднені групи зазвичай виражають свої інтереси через формалізовані політичні інститути, офіційні та юридичні канали. Під «групою інтересів» Алмонд, Коулмен і Пауелл мають на увазі групу людей, об'єднаних «особливими зв'язками взаємної зацікавленості», усвідомленими спільними інтересами або особливими інтересами, про які вони певною мірою знають [58 с. 21; 59, с. 53-56; 114, с. 87-88]. Групи інтересів пов'язуються з діяльністю різних політичних інститутів. Так, це – переважно добровільні організації різного спрямування (професійні, молодіжні, феміністські, релігійні, культурні тощо), які мають значну автономію; журналісти, як об'єднання груп професіоналів [23, с. 89, 91; 45, с. 70-71].

Групи самопредставництва та аномії (переважно добровільні)

характеризуються низьким рівнем організованості та відсутністю регулярної діяльності від імені групи. Ця категорія також включає неафілійовані групи інтересів, а також сімейні, вікові, етнічні, регіональні та класові групи інтересів, які виражають свої інтереси через окремих осіб, сім'ї, лідерів релігійних груп тощо [57, с. 22].

Інституціалізовані (інституційовані, організовані) групи інтересів, які діють в межах політичних інститутів, формально організовані та складаються з професійно відібраних осіб із чітко визначеними політичними чи соціальними функціями. Ці групи формуються в рамках політичних партій, представницьких органів влади, адміністративних органів місцевої державної влади, громадських організацій, профспілок, церков тощо. Організуючись, вони можуть відігравати важливу роль у суспільстві, в тому числі на місцевому рівні. Один із шляхів доступу до політичної еліти – особисті зв'язки. Зазвичай до них вдаються неспоріднені та погано структуровані групи. Елітами можуть бути представники певних груп інтересів, і це найважливіший канал, який можуть ефективно використовувати деякі групи інтересів.

Важливою є роль різних формальних і неформальних каналів у сучасних політичних інститутах та системах. До них відносяться ЗМІ (радіо, телебачення, газети), а також власне політичні інститути – політичні партії, органи законодавчої та виконавчої влади, уряди.

Таким чином, політичні інститути – це структури, організації, що різною мірою беруть участь в політичних процесах в державі, забезпечують формування та реалізацію політичної влади в суспільстві та включають в себе у першу чергу органи влади, які мають право приймати рішення, що є обов'язковими для виконання усіма членами суспільства. Політичні інститути – це механізми, за допомогою яких соціальні групи реалізують та узгоджують свої інтереси через участь в політичному процесі. Політичні інститути – це інструменти, які допомагають суспільству долати конфлікти та протиріччя.

1.2. Концептуалізація поняття «політичний інститут»

Політична влада – це здатність однієї групи людей або класу впливати на поведінку інших людей або класів, використовуючи при цьому різні засоби та методи. Реалізація політичної влади – це процес здійснення політичної волі, тобто досягнення політичних цілей шляхом використання політичної влади.

В площині формування необхідної політичної поведінки лежить вимір відкритості влади, намагання політичних інститутів розбудувати відкрите суспільство на принципах соціального партнерства.

Світовий досвід доводить, що найефективнішою формою самоорганізації суспільства є виникнення політичних партій, мета діяльності яких зорієнтована на вирішення певних проблем суспільства. Політичні партії та їхні осередки перебирають на себе спрямовуючу, корелюючу та контролюючу ролі, спрямовуючи енергію громадян на творчу діяльність і тим самим гармонізуючи суспільні інтереси та потреби, знижуючи соціальне напруження в суспільстві. Консолідований партійно-громадський рух охоплює майже усі сфери суспільного життя головним чином за рахунок активізації громадсько-політичного руху та ЗМІ. Таким чином, формується справжній третій сектор суспільства, який досить тісно співпрацює з двома іншими – державним і комерційним.

Отже, саме заради реалізації захисту соціально-політичних інтересів певних груп населення й ведеться боротьба за завоювання й утримання влади. Політичні партії здійснюють це опосередкування через боротьбу за державну владу, право формування державної політики і керівництво здійсненням державної влади. Громадський рух, що теж бере активну участь у політичному житті суспільства, не ставить за мету досягнення прямого контролю над урядовою владою, а обмежується лише впливом на владні структури і процес прийняття політичних рішень в їх інтересах (і відповідно членів або соціальних

груп, які вони репрезентують).

Громадянське суспільство можна розуміти систему незалежних від держави інститутів громадянського суспільства і соціальних відносин, які покликані підтримувати умови для соціалізації та самореалізації окремих індивідів і груп, реалізації приватних інтересів і потреб.

В процесі реалізації політичної влади за участі політичних інститутів існує декілька видів вираження ними соціально-політичних інтересів. По-перше, воно може бути явним або прихованим. По-друге, ці вимоги можуть бути виражені в конкретних формулюваннях або в загальних формулюваннях (наприклад, «усунення всіх форм конфлікту інтересів» тощо). По-третє, вимоги соціально-політичного або чисто політичного характеру можуть бути загальними або специфічними.

Основні тенденції, особливості, що ззовні чинять тиск на владу всіх рівнів: це інтернаціоналізація, глобалізація економічних зв'язків, пересування конкурентної боротьби на регіональний і місцевий рівні, всебічна і кардинальна демократизація правління, децентралізація влади, тощо. Результатом роботи груп інтересів та тиску в політичному житті можна визначити наступне: повноваження центральних владних інституцій зменшуються, в той час як повноваження місцевих, в першу чергу самоврядних влад суттєво зростають. Акценти зміщуються від вимог щодо забезпечення загального росту добробуту населення до конкретної реалізації розвитку регіонів, територіальних громад. Відповідно до цього зростає і відповідальність цих політичних інститутів, влад за зміцнення демократії, розвиток місцевої громади, змінюються важелі, завдяки яким має бути здійснене управління місцевими справами.

Відповідно до прийнятої структури лідерства в Україні йдеться про індикацію взаємовідносин між політичними інститутами держави: законодавчої (представницької), виконавчої, судової влади та інститутів громадянського суспільства. Засобом гармонізації цих взаємовідносин є створення так званого інтегрованого уряду, діяльність якого націлена на забезпечення суспільного

керівництва в напрямку розвитку країни. Безумовно важливим є проголошення принципів відкритості, партисипативності, патріотичності, взаємодовіри та чесності при розбудові механізмів взаємовідносин між суб'єктами політичного процесу, громадянського суспільства. І тут на порядок денний виходить міжсекторна співпраця [115, с. 1], а міжсуб'єктних політичних взаємовідносин, суспільних інтеракцій – тобто все те, що і насичує, в межах нашого розгляду, поняття громадянського суспільства.

З іншого боку – причинно-наслідкові зв'язки можуть бути вистроєні і навпаки: розвиненість та дієвість форм міжсекторної співпраці є засобами подальшої демократизації політичної влади.

Найважливішим інструментом реалізації політичної влади є сформульована та представлена відповідними політичними інститутами суспільству політика, в якій уряд та виконавча влада як політичні інститути акцентують, агрегують, поєднують та виражають інтереси держави та суспільства, забезпечують політичні та управлінські інструменти для її реалізації.

Кожне незалежне суспільство за участі різних політичних інститутів виробляє власну політику, тобто приймає політичні рішення, підкріплені жорсткими санкціями. Прийняття та реалізація політичних рішень в державі та суспільстві, певним чином висловлюючи політичні вимоги, інформуючи політичні вимоги, втілюючи їх у кадрову, національну та місцеву політику, керуючись ними в конкретних випадках, перевіряючи законність своїх дій.

Процес, за допомогою якого окремі особи та групи висувують вимоги особам, які приймають політичні рішення, називається вираженням інтересів. Це можна зробити різними структурами та способами, що дуже важливо, оскільки саме тут пролягають межі між соціальними та політичними системами. Вираження інтересу є характерною рисою структур усіх видів – від роз'єднаних натовпів до зібрань працівників торгівлі.

Канали доступу до політичних інститутів та політичної еліти

безпосередньо залежать від інститутів суспільної комунікації, які існують у суспільстві. З'являється все більше можливостей безпосереднього використання ЗМІ для висловлення інтересів різними політичними інститутами та інститутами громадянського суспільства. Важливим чинником є політична культура політичних інститутів в суспільстві.

Важливий фактор – це розподіл ресурсів в державі [115, с. 2-4]. Збирати інформацію, необхідну для впливу на громадську думку, утримувати кваліфікований та компетентний персонал, лобіювати певні інтереси в органах законодавчої та представницької влади вимагають великих коштів, і лише групи інтересів з такими ресурсами можуть застосувати ці інструменти впливу на політичні інститути.

Розглянемо тепер найбільш типові характеристики політичних інститутів як формальних груп інтересів.

1. Розмір і складність системи груп інтересів в існуючих політичних інститутах залежить від розміру й складності суспільства, розмаїття соціальних ідей та запитів. Типи груп інтересів визначаються згідно з їх відповідністю функціям, які вони виконують.

2. Друга особливість – відносна самостійність окремих груп інтересів, особливо у вираженні інтересів і залученні прихильників в контексті взаємодії політичних інститутів.

3. Третя ознака – розподіл влади в системі груп інтересів. Іноді цей розподіл є достатнім і справедливим, щоб великий сегмент суспільства міг ефективно впливати на процес прийняття рішень, де існує різноманітність, конкуренція та представництво [49, с. 619-620; 73, с. 215, 217]. Однак розподіл повноважень в уряді як в політичному інституті може бути дуже неадекватним. Таке може бути коли деякі групи, що представляють соціальні меншини, домінують в політиці, тоді як інші групи мають дуже обмежені можливості участі.

Основні функції групи тиску такі:

- 1) донести до уряду настрої та вимоги народу;
- 2) вплив на законодавчий процес (вони не лише надихають і підтримують законодавство, але часто розробляють законопроекти та подають їх на розгляд уряду, правлячої партії чи законодавчого комітету);
- 3) відбір фахівців і спеціалістів на міністерські та адміністративні посади, відкриваючи можливості для зайняття державних посад особам із відповідним досвідом та досвідом;
- 4) надавати підтримку та мобілізувати людей для реалізації державних програм;
- 5) зв'язок з урядом і сприяння розвитку сучасного ефективного законодавства (в межах взаємодії між основними політичними інститутами, що відображають поділ влади в державі) [57, с. 24-25].

У демократичних системах вплив численних груп тиску може досягти сили, яка нейтралізуватиме ефект роботи уряду.

У демократії вплив багатьох груп тиску може досягти сили, яка протидіє наслідкам роботи уряду. Розглядаючи роль груп інтересів у політичному процесі, Хітчнер і Левін зазначають, що серед багатьох стратегій, які групи інтересів використовують для досягнення своїх цілей, найважливішими є такі: прямий вплив на урядові установи та посадових осіб; більш опосередкований вплив з можливістю випадкових за своєю очікуваністю результатів надає групам інтересів їхній вплив на уряд окремих осіб через політичні партії та громадську думку [74, с. 39-42; 98, с. 54-56]. Тактика і методи, які використовує будь-яка група, залежать від її складу, цілей і засобів їх досягнення, а також від характеру уряду, на який вона прагне впливати. Ступінь, до якого групи інтересів висловлюють свої вимоги, і ступінь, до якого суспільство приймає їхні вимоги, залежить від типу партійної системи та політичної атмосфери.

Вплив груп тиску на державну та місцеву політику відображається на п'яти рівнях. По-перше, групи впливають на громадську думку,

використовуючи різні засоби масової комунікації для поширення своїх ідей чи програм серед читачів, слухачів і глядачів, «система нав'язування моделей поведінки» [102, с. 89, 90]. По-друге, вони намагаються вплинути на результати виборів в державі шляхом фінансування політичних інститутів та груп чи започаткування інших форм передвиборчої агітації. По-третє, групи тиску впливають на зміст партійних програм, виступаючи на відповідних форумах або спілкуючись із кандидатами. По-четверте, ви можете зосередитися на політичних інститутах законодавчій владі, зв'язатися з представниками та відвідати слухання проектів законів у комітетах. Зрештою, групи тиску намагаються контролювати прийняті закони, рішення законодавчих та представницьких органів влади, співпрацюють з посадовими особами адміністрації або заперечують правильність тлумачення цих законів інститутами державної влади, а за потреби передають справу до суду.

Існує чотири стадії політичного процесу, на яких спостерігається активність груп інтересів як політичних інститутів. Перший етап – з'їзд партії або загальні збори іншого політичного інституту.

Другий етап – всенародні (загальнонаціональні) вибори. Протягом цього часу представники великих груп або потужних політичних інститутів намагалися спрямувати масові виступи під час кампанії в потрібне русло. Вони є організаторами та учасниками мітингів, запальними ораторами, організаторами збору коштів, агітаторами в пресі, на радіо та телебаченні на підтримку своїх кандидатів.

Поширення груп тиску фактично породило дві взаємопроникні та доповнюючі системи представництва в Сполучених Штатах – територіальне представництво та функціональне представництво. Перший формальний, а другий неформальний. Щоб зрозуміти принципи політичного представництва в Сполучених Штатах, необхідно розглянути обидва елементи. Групи інтересів і групи тиску в США краще не критикувати, а суворо контролювати. Джеймс Медісон, один із засновників Конституції США кінця XVIII ст., зазначав,

узгодження різноманітних інтересів, які іноді суперечать один одному, є головним завданням сучасного законодавства. Це завдання є актуальним і сьогодні.

Третій етап – ухвалення та вступ в дію законів, і саме на цьому етапі групи тиску докладають своїх найбільших і невпинних зусиль. Офіційним і публічним методом переконання є петиція (клопотання) до комітету Конгресу, який відповідає за закон. Звернення до комітетів є дуже важливим, тому що, по правді кажучи, це невеликий законодавчий орган. Рекомендації комітету не завжди є гарантією законодавчої діяльності, але невнесення законопроектів майже завжди призводить до законодавчого провалу. Тому групи тиску використовують інші непрямі та неформальні методи впливу. Членам Конгресу часто телефонують лобісти або знаменитості, які закликають їх «висловитися».

Четвертий етап – вплив на політичний інститут державної влади, наприклад, законодавчий орган. Конгрес США є важливим центром зусиль груп тиску. Але й виконавча влада відіграє не менш важливу роль у їхній діяльності.

Крім перерахованих аспектів діяльності груп тиску, варто відзначити ще один аспект. Цим займаються групи тиску в іншому інституті державної влади – судовій системі. Рішення судів як центрів політичної влади можуть бути дуже важливими для цілей груп інтересів.

Проблема груп тиску полягає в тому, що вони іноді нав'язують свою волю законодавцям та органам виконавчої влади. У результаті не тільки компрометується суспільна мораль, але й спотворюється політика, яка здійснюється в інтересах народу, або здійснюється принаймні політика, яка є справедливим компромісом з різними інтересами різних груп [47, с. 5-7]. Небезпека таких впливів на політичний інститут державної влади цілком реальна, особливо в країнах, де групи інтересів дуже організовані, деякі з яких відточили свої навички впливу до рівня мистецтва.

Функція перетворення потреб у вибір напрямів державної політики називається агрегацією інтересів. Політична партія як політичний інститут стає політично активною, коли вона об'єднує вимоги різних груп інтересів, залучає їх, шукає компроміси, а потім виражає їх у формі політичної заяви на етапі формулювання своєї платформи. Агрегація інтересів – це завдання в політичній системі може вирішуватися по-різному, наприклад, шляхом підготовки та проголошення загального політичного курсу або вибір та підбір осіб, які віддані цьому політичному курсі. Різні політичні системи мають різний ступінь агрегування (конвергенції) відкритих інтересів.

Алмонд, Коулмен і Пауелл стверджують, що всі типи структур (політичних інститутів. – *Авт.*), призначених для вираження інтересів, здатні агрегувати інтереси [103, с. 40-42, 48]. А. Колодій додає: «агрегація інтересів – риса, обов'язкова для політичних партій, але факультативна для громадських об'єднань» [48, с. 123]. Політичні партії справедливо розглядаються важливою агрегувальною спеціалізованою структурою в сучасній політичній системі [96, с. 373, 380]. Агрегувальна функція також розглядається також стосовно до політичних систем [23, с. 89-97; 96, с. 373], політичної влади [88, с. 614], суб'єктів демократичної організації влади [65, с. 155], аналогічних за змістом функцій груп інтересів [58] (або агрегацію, артикуляцію, трансляцію на рівень прийняття рішень та їх захист групами інтересів [23, с. 89, 91].

У сучасних політичних системах потреби груп інтересів надсилаються до інших політичних інститутів – великих організацій, які збирають їх і перетворюють у політичні варіанти, які представляють правлячій партії чи уряду. Крім того, в усіх політичних системах самі політичні інститути – органи прийняття рішень (законодавча влада, кабінет міністрів, виконавча влада) виконують сукупну функцію, оскільки вони зобов'язані виробляти законодавчі пропозиції, а потім ухвалювати або відхиляти їх.

Проте високорозвинені політичні системи мають у своїй побудові політичні інститути – спеціалізовані структури, які виступають сполучною

ланкою між широким спектром сформульованих інтересів та їх агрегацією, остаточним прийняттям законів. Політичні партії та державна бюрократія є двома найбільш підходящими кандидатами на цю спеціалізовану роль посередника.

Політичні партії виникають, коли кількість і різноманітність виражених інтересів є надмірною, що ускладнює реалізацію цих інтересів через неформальні взаємодії. У випадку конкуруючих партій, останні агрегують інтереси в політичні пропозиції. Потім політичні партії як політичні інститути прагнуть забезпечити собі перевагу та успіх на виборах.

Чергові та регулярні вибори змушують партії збирати широкі інтереси, які вони представляють. По-перше, політична партія, що перемагає на виборах, отримує свободу дій, можливість приймати законодавчий пакет згідно її програмних цілей. Однопартійна та багатопартійна системи є різними типами спеціалізованих структур агрегації інтересів, і в кожному випадку агрегація відбувається по-своєму. По-друге, це приблизно відповідає трьом відмінним стилям зростаючої секуляризації субкультур у агрегації інтересів.

Перший – прагматичний стиль ведення переговорів, характерний для агрегування політичних інтересів в політичних системах США, Великобританії та Індії. У цих країнах різноманіття інтересів часто зводиться до обмеженої кількості політичних курсів, з яких можна вибирати. Цей стиль покращує чуйність та реагування системи.

Другий стиль – сувора ціннісна орієнтація (*absolute value oriented style*, стиль абсолютної ціннісної орієнтації), яка не допускає нехтування основними принципами політики для узгодження інтересів. У цьому випадку було запропоновано «логічне» вирішення проблеми та розроблено відповідну політику.

Третій – традиціоналістський стиль, який характеризується опорою на минулі моделі при формулюванні майбутньої альтернативної політики. Такий спосіб зближення інтересів має місце в політичних системах, які спрямовують

ресурси та енергію більшості членів суспільства на традиційні соціокультурні, духовні та економічні моделі та довгострокові встановлені цілі. Така ситуація багато в чому сприяє досягненню суспільного консенсусу, що є однією з найважливіших цілей політичної діяльності [90, с. 209-210].

Приблизна оцінка ступеня консенсусу в конкретному місцевому суспільстві може даватись на основі трьох параметрів: системи правил і механізмів, які регулюють розв'язання політичного конфлікту; природи конфліктів, що виникають усередині цієї системи; методу вирішення цих конфліктів. Можна заздалегідь передбачити, що чим більш консенсусна демократія, тим більше проявляється в ній тенденція до деполітизації; чим менш консенсусна, тим більше ймовірність дестабілізації.

Ступінь консенсусу в конкретному суспільстві можна орієнтовно оцінити за трьома параметрами: системою правил і механізмів, які регулюють вирішення політичних конфліктів, характером конфліктів, які виникають у цій системі, засобами за допомогою яких ці конфлікти вирішуються. Передбачувано, чим більше консенсусу має демократія, тим більше вона схильна до деполітизації; чим менше консенсусу, тим більша ймовірність, що вона буде нестабільною. Розглянемо три основні параметри консенсусної демократії на прикладі національної політичної системи Скандинавії [38, с. 42-44; 93]. За першим параметром демократія консенсусу – це ліберальна демократія, що характеризується низьким ступенем протидії існуючим у державі правилам і механізмам вирішення політичних конфліктів.

Другим фактором є наявність у суспільстві маргіналізованих груп та їхня готовність вдаватися до насильства як форми протесту. Якщо говорити про позитиви, то можна акцентувати увагу на народній підтримці правил політичної гри, що частково відображає участь у виборах і референдумах.

Отже, перший параметр стосується легітимності існуючої системи, а другий – природи політичних конфліктів, які виникають у рамках встановлених правил і механізмів. За цим параметром демократія консенсусу – це ліберальна

демократія, яка характеризується поточним низьким рівнем конфліктності щодо здійснення державної влади. Йдеться про природу та інтенсивність політичних розбіжностей. Щоб орієнтовно оцінити ситуацію за цими параметрами, можна спробувати відповісти на такі запитання: Наскільки великий ідеологічний розрив між партіями з часом?

Чи є тенденція до зближення, чи навпаки – до поглиблення протиріч? Як часто конфліктна ситуація вважається «так-ні»? Ці питання менш піддаються кількісному аналізу, але це не означає, що вони позбавлені сенсу і змісту. Слід підкреслити, що розглянутий параметр є другорядним порівняно з попереднім. Гострі розбіжності та гострі конфлікти з політичних питань можна вирішити, якщо опоненти готові поступитися своїми посадами в уряді за відповідного рішення виборців.

Третій параметр стосується способу вирішення політичних конфліктів. За цим параметром консенсусна демократія – це ліберальна демократія, що характеризується високим ступенем централізації реалізації державної політики. Щоб орієнтовно оцінити ситуацію за цим параметром, слід розглянути можливість формування коаліції за парламентськими представницькими каналами, а також ступінь механізмів попередження конфліктів, закладених у корпоративні представницькі канали [12, с. 34, 50; 17, с. 19-21].

Платформа для дій в сенсі формування міжсекторальної взаємодії зрозуміла: вирішення конфліктів є прерогативою еліт, які конкурують одна з одною та очікують підтримки, а не участі мас. У країнах, що розвиваються, де політичні системи все ще перебувають на стадії формування, конфлікт є природним, оскільки вимушені зміни, спричинені теорією модернізації, керуються руками еліт, які знаходяться на передньому краї процесу модернізації. Все це зустрічало опір суспільства і посилювало конфлікти, але подальший процес розвитку рухається в напрямку «примирення». Суть вирішення конфліктів полягає в тому, що групи з суперечливими цінностями

взаємно забезпечують терпимість інтересів один одного.

Найважливішим питанням, яке стоїть перед будь-якою політичною системою будь-якого рівня, є свідомість спільноти громадян, формування цієї свідомості. Це дуже важливо, оскільки дає в системі відчуття ідентичності, лояльності, соціальної солідарності. Почуття спільноти об'єднує різних акторів політичного процесу у постановці та вирішенні завдань на національному, регіональному або місцевому рівнях.

Ефективна робота представницьких органів, внутрішня структура яких пов'язана з функціонуванням фракцій, також значною мірою залежить від політичних інститутів – об'єднань громадян, у першу чергу – від політичних партій. Адже фракції в процесі голосування за проекти нормативних актів спираються на механізм партійної дисципліни і тим самим суттєво впливають на соціально-політичний зміст законодавства. Партійні фракції є важливим елементом внутрішньої структури Верховної Ради України, і місцевих рад; за ними гарантоване право висловлювати колективну позицію депутатів з усіх питань порядку денного, за винятками, спеціально передбаченими регламентами цих органів.

Висновки до 1 розділу

1. Соціальні та політичні інститути виникають у тісній взаємодії соціальних груп та груп політичних інтересів, відображаючи їхні потреби не лише в їх організації та діяльності, а й з метою задоволення цих потреб через самоорганізацію та їхню спільну діяльність.

Політичні інститути – це відносно стабільні утворення, які забезпечують функціонування політичної системи та реалізацію політичної влади. До найважливіших політичних інститутів належать: органи державної влади, які здійснюють управління державою, зокрема парламент, уряд, президент, суди; політичні партії, які об'єднують громадян за спільними політичними

інтересами та виступають як основні суб'єкти політичного процесу; громадські організації, які відстоюють інтереси окремих соціальних груп або суспільства в цілому; медіа, які впливають на формування громадської думки та політичних настроїв.

В процесі державотворення існує декілька видів груп інтересів (формальні та неформальні) та видів вираження інтересів. Найбільш типові характеристики груп інтересів залежать від розміру й складності суспільства, розмаїття соціальних ідей та запитів, рівнів впливу на владу, що обумовлює відносну самостійність окремих груп інтересів, а також різний розподіл влади в системі груп інтересів.

Політичні інститути є важливим елементом політичної системи, оскільки вони забезпечують: стабільне функціонування політичної системи, реалізацію політичної влади, забезпечення захисту прав і свобод громадян.

Реалізація політичної влади за участі політичних інститутів здійснюється в таких формах: законодавча діяльність; управлінська діяльність; контрольна діяльність; зовнішньополітична діяльність. Реалізація політичної влади за участі політичних інститутів здійснюється на основі таких принципів: законності; справедливості; ефективності; децентралізації; контролю.

Важливість теоретичних аспектів реалізації політичної влади за участі політичних інститутів полягає в тому, що вони дозволяють зрозуміти, як здійснюється політична влада в суспільстві, які механізми та процедури забезпечують її реалізацію, які принципи повинні дотримуватися при цьому.

Ці теоретичні аспекти є основою для розробки практичних заходів щодо вдосконалення реалізації політичної влади в суспільстві.

2. Одним з завдань політичної влади та політичних інститутів в напрямку реформування системи правління мусить бути мобілізація громадянської свідомості, активне ставлення громадян до суспільних справ. Серед основних рис відкритого суспільства необхідно вказати на розвиток індивідуальності та різних політичних партій, громадських організацій, їх асоціацій. Важливою

умовою громадянського суспільства є розвиток системи незалежних від держави інститутів громадянського суспільства і відповідних відносин з державною, індивідами, бізнесом, іншими політичними інститутами з метою забезпечення умов для самореалізації окремих індивідів і колективів, реалізації приватних інтересів і потреб на основі принципів відкритості, партисипативності, патріотичності, взаємодовіри та чесності.

РОЗДІЛ 2

ФОРМИ УЧАСТІ ПОЛІТИЧНИХ ІНСТИТУТІВ І ІНСТИТУТІВ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА У ПРОЦЕСІ СУЧАСНОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

2.1. Артикуляція інтересів громадськості у публічному управлінні

Взаємодія політичних інститутів, що належать до інститутів державної влади (національних органів влади) з громадськими організаціями є ефективним механізмом сприяння артикуляції інтересів громадськості, що найчастіше здійснюється шляхом реалізації принципів відкритості, прозорості та підзвітності в публічному управлінні. За участі недержавних, неурядових громадських організацій значна частина населення вірить, що держава дбає про їхні інтереси. Це сприяє утвердженню патріотичних почуттів громадян, їх солідарності з владою, відповідальності за спільне прийняття рішень, долю суспільства в цілому.

Інституціоналізація громадянського суспільства в сучасній Україні розглядається О. Карпяком як політична проблема [42, с. 126]. Сучасний етап розвитку політичних інститутів та громадянського суспільства в Україні свідчить про все більше прагнення інститутів громадянського суспільства впливу на органи виконавчої влади та місцевого самоврядування, лобіювання власних та суспільних інтересів. Здебільшого, цей вплив громадські інституції намагаються здійснювати шляхом листування з органами влади, публікації у засобах масової інформації критичних статей тощо. З іншого боку, держава, представлена органами виконавчої влади на місцях, декларує намагання розвивати громадянське суспільство й разом з ним – інститути громадянського суспільства, артикулюючи їхні інтереси в цілісну державну політику. У цьому влада має дослухатися до думки громадськості у виробленні та реалізації державної політики, вирішенні питань місцевого значення. Досвід співпраці

інститутів державної влади, з політичними інститутами та громадськістю свідчить про недостатню зрілість більшості інститутів громадянського суспільства та здатність вміло скористатися наданими законодавством можливостями [49, с. 195]. Представники громадськості – члени дорадчих органів при органах виконавчої влади бачать себе здебільшого у ролі стороннього спостерігача, але ж ніяк – у ролі артикулятора або рушія цих процесів.

В зарубіжних країнах, що мають багатолітній, і, навіть, столітній досвід взаємодії місцевих органів влади з громадськістю ці технології вже дістали подальшого розвитку. Зараз на їх основі формуються нові форми та засоби залучення громадськості до спільного з владою вирішення існуючих проблем; органи влади залучають громадськість для покращення своєї діяльності, особливо при наданні послуг населенню та при вирішенні виникаючих проблем у окремих громадян.

Проблема розвитку громадянського суспільства в Україні широко обговорюється не лише у колі державних і політичних діячів, а й науковців, журналістів, представників громадських організацій [10; 11; 13; 20; 24; 55]. Це пов'язано з рухом суспільства у напрямку формування зрілого громадянського суспільства за зразками сформованої світової демократії. Сьогодні вже можна стверджувати, що Україна знаходиться на новому етапі формування громадянського суспільства – мультимедійного суспільства, з чіткою класифікацією суб'єктів політичного процесу, дефініцій права та власності. Проте в Україні практично не сформовано конкурентоспроможний системний ринок інтелектуальної власності з юридичними та політичними відповідальними результатами. Також необхідно визнати, що серед представників інституцій громадянського суспільства практично непомітними є юридично та політично відповідальні кадри, здатні взяти на себе роль «агітаторів» та «провідників» докорінних суспільних реформ, адже основні політичні гравці не сприймають спільне визначення поняття «національні

інтереси» [92, с. 61-65, 307-308]. Водночас, попри наявні проблеми, у нетрях суспільства визріли умови для перетворення середнього класу на «інтелектуального провайдера реформування суспільства». Залучення ж пересічних громадян до експертного співтовариства дасть змогу створити взаємну довіру та електоральну підтримку у прийнятті важливих державних рішень.

В Україні, згідно з дослідженнями, історично домінує недовіра до політичних інститутів. Недовіра до влади в Україні має глибоке історичне коріння. Радянський режим протягом десятиліть придушував будь-які прояви інакомислення та громадянської активності. Це призвело до того, що люди перестали довіряти будь-яким формам влади. Корупція є однією з найсерйозніших проблем в Україні. Вона підриває довіру до влади та робить людей цинічними. ЗМІ можуть відігравати важливу роль у формуванні довіри до влади. Однак в Україні багато ЗМІ мають політичну упередженість, що може призвести до дезінформації та розпалювання недовіри. З одного боку, це може здаватися негативним явищем, але важливо зазначити, що по-перше, Україна – демократична країна, де інституціоналізація недовіри є цілком природною. Це може врешті-решт призвести до формування довіри; по-друге, Україна має всі шанси покращити ситуацію. Зниження довіри до влади зазвичай стимулює активізацію громадянського суспільства та зростання міжособистісної довіри, що сприяє згуртуванню суспільства [54, с. 91].

О. Чуб поділяє механізми участі громадськості на ті, що закріплені у Конституції України такі, що не закріплені в конституційному законодавстві України, а саме: громадську участь, задля залучення громадян до розробки законопроектів, вироблення та реалізації проектів політичних рішень державних політичних інститутів; консультації з громадськістю, громадські експертні консультативні ради при державних органах влади; громадські обговорення. Громадськість має право здійснювати громадський контроль, наприклад, через систему регулярних зустрічей та звітів не лише народних

депутатів, а й публічних службовців та посадових осіб органів публічної влади перед громадянами; брати участь у роботі політичних партій, участь у політичних кампаніях, проведенні правових освітніх і виховних заходів тощо [29, с. 612].

Процес, за допомогою якого індивіди та групи висувують вимоги до тих, хто приймає політичні рішення, називається артикуляцією інтересів. Артикуляція інтересів притаманна різним структурам та акторам політичного процесу. Саморепрезентативні та аномічні групи (переважно спонтанні) характеризуються низьким рівнем організованості та відсутністю регулярної діяльності від імені групи. Інституціалізовані групи інтересів формально організовані, складаються з професійно відібраних осіб і мають визначені політичні чи соціальні функції. Асоційовані групи інтересів – це спеціалізовані структури для вираження (артикулювання) інтересів: політичні партії, асоціації, профспілки, організації підприємців, етнічні асоціації, релігійні та громадські групи.

Залучення громадськості до співпраці з органами державної влади та місцевого самоврядування є необхідною умовою прозорості та більшої ефективності їх діяльності. В багатьох розвинутих демократичних країнах органи влади використовують різноманітні форми взаємодії з громадянським суспільством на місцевому рівні. Особливе значення це має на місцевому рівні, тому що саме там влада найбільш наближена до населення, з яким повинна тісно та плідно співпрацювати.

Тому керуючись наявними законодавчими актами держави та набутим досвідом, місцевими потребами, органами виконавчої влади та місцевого самоврядування як політичними інститутами у складі політичної системи суспільства виокремлено такі головні пріоритети у співпраці з громадськістю, остаточною метою якої є досягнення двоєдиної суспільної мети – забезпечення стабільної суспільно-політичної ситуації у регіоні (суспільної між інституційної злагоди) та участі громадських інституцій в процесах державотворення.

1. Створення та діяльність дорадчих органів при органах публічної влади.
2. Проведення громадських обговорень, «круглих столів», диспутів, конференцій тощо.
3. Участь керівників органів публічної влади у телевізійних та радіопередачах зі зворотнім зв'язком.
4. Інтерактивні форми спілкування з владою.
5. Врахування пропозицій громадян щодо діяльності органів публічної влади.
6. Фінансування статутної діяльності об'єднань громадян.
7. Проведення соціологічних досліджень та врахування їх результатів у повсякденній роботі владних структур.

Закон України «Про громадські об'єднання» [78] визначає, що громадські об'єднання – це добровільні об'єднання фізичних та/або юридичних осіб приватного права з метою здійснення і захисту прав і свобод, задоволення громадських, особливо економічних і соціальних потреб, культурних, екологічних та інших інтересів. Залежно від організаційно-правової форми громадські об'єднання мають форму громадських організацій або громадських спілок. Під громадською організацією розуміється громадське об'єднання, соціальна група, засновниками та членами (учасниками) якої є фізичні особи. Громадська спілка – це громадське об'єднання, засновниками якого є юридичні особи, а членами (учасниками) можуть бути юридичні та фізичні особи. Громадські об'єднання можуть здійснювати свою діяльність як із статусом юридичної особи, так і без неї. Соціальна група з правосуб'єктністю – це неспілкувальне суспільство, основною метою якого не є отримання прибутку.

Крім того, об'єднання в політичні організації (партії, рухи, союзи та ін.) дає можливість громадянам реалізувати своє конституційне право на участь в управлінні суспільними і державними справами [50]. Наголосимо, особливе місце в політичній системі суспільства займають партії, оскільки вони не тільки

впливають на процеси саморегулювання громадянського суспільства і забезпечують механізми зворотного зв'язку між суспільством і державою, але й суттєво впливають на формування та функціонування усіх ланок конституційно-правової структури влади. Без політичних партій неможливі ані вироблення національної політики, ані процеси прийняття рішень щодо її реалізації; неможливим є й забезпечення дійсного народовладдя на місцях, оскільки свобода діяльності політичних партій – запорука демократії.

Основні питання діяльності об'єднань громадян вирішуються на загальних зборах їх членів, а держава забезпечує дотримання прав і законних інтересів об'єднань, легалізованих у порядку, передбаченому законодавством. Втручання державних органів та державних службовців, посадових осіб у їх діяльність, так само як і втручання об'єднань громадян у діяльність державних органів, службових осіб та у діяльність інших об'єднань громадян, не допускається, крім випадків, передбачених законодавством України.

У «Загальних правилах етичної поведінки державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування» зазначено такі інституційні норми, стандарти поведінки, тобто конкретні вказівки щодо того, як мають діяти представники публічної служби як політичного інституту, аби їхня поведінка відповідала їх суспільно-правовому статусу та виконанню завданню артикуляції політичних та інших інтересів громадян та інституційованих груп інтересів.

Основні норми етичної поведінки держслужбовців: служіння народу та громадам України, захист прав і свобод людини; довіра суспільства до держслужби; сумлінне, кваліфіковане виконання службових обов'язків; дотримання етичних кодексів, доброзичливість, ввічливість; неупереджене виконання службових обов'язків, без фаворитизму; постійне підвищення кваліфікації та знань; піклування про авторитет держслужби та дотримання правил етикету; повага до народних звичаїв, національних традицій; повага до державних символів України, використання державної мови; офіційний стиль одягу; повага до приватного життя інших; розумне та бережливе використання

державного та громадського майна; недопущення дій, що шкодять інтересам держави або репутації держслужбовця; заборона на розголошення персональних даних, конфіденційної інформації [36].

Враховуючи негативний досвід радянських часів, коли Комуністична партія Радянського Союзу була «керівною і спрямовуючою силою» стосовно органів державної влади, сучасне українське законодавство містить низку положень, покликаних виключити можливості будь-якого «зрощування» партій з державним апаратом. З цією метою, зокрема, в органах виконавчої та судової влади і виконавчих органах місцевого самоврядування не допускається створення і діяльність організаційних структур політичних партій, а самим партіям, їх установам та організаціям під загрозою примусового розпуску заборонено прямо чи опосередковано одержувати кошти та інше майно від державних органів, підприємств, установ та організацій. Судді, працівники прокуратури, співробітники міліції та Служби безпеки України, а також військовослужбовці не можуть бути членами будь-яких політичних партій, рухів чи припартійних громадських формувань.

Однак існує специфіка в артикуляції політичних інтересів у важливому політичному інституті – державній службі України. У Законі України «Про державну службу» [79, ст. 10] містяться й інші суттєві для професійної етики норми, положення й вимоги. Узагальнюючи підкреслимо такі обмеження прав та свобод держслужбовців.

Членство в політичних партіях: держслужбовці категорії «А» не можуть бути членами політичних партій; на час роботи на посаді категорії «А» членство в партії зупиняється. Поєднання посад: держслужбовці категорії «А» не можуть бути депутатами місцевих рад. Використання службового становища: заборонено залучати інших до передвиборчої агітації та використовувати службове становище в політичних цілях. Страйки та агітація: держслужбовці не мають права організовувати та брати участь у страйках та агітації.

Мета цих обмежень – зосередити держслужбовців на професійній діяльності; забезпечити політичну нейтральність та неупередженість держслужби. Держслужбовець, який зареєстрований кандидатом у депутати, зобов'язаний повідомити про це керівника держслужби протягом одного дня.

Органам публічної влади, їх посадовим особам заборонено виокремлювати у своєму ставленні певні політичні партії чи надавати їм привілеї, а також сприяти політичним партіям, якщо інше не передбачено законом, у провадженні їх діяльності. Втручання з боку органів публічної влади або їх посадових осіб у створення і внутрішню діяльність політичних партій та їх місцевих осередків забороняється, за винятком випадків, передбачених Законом «Про політичні партії в Україні». Це може бути: припинення державного фінансування статутної діяльності політичних партій; припинення державного фінансування статутної діяльності політичних партій; попередження проти незаконної діяльності; припинення діяльності політичної партії; дереєстрація (анулювання реєстрації); заборона політичних партій [84].

Водночас спрямування діяльності об'єднань громадян на найповнішу реалізацію прав людини об'єктивно обумовлює необхідність їхньої взаємодії з органами публічної влади. Взаємовідносини органів державної влади і місцевого самоврядування з об'єднаннями громадян простежуються в багатьох сферах. Об'єднання громадян беруть активну участь у виборчих процесах, оскільки відповідно до вітчизняного законодавства виступають суб'єктами права висунення кандидатів у народні депутати, у депутати місцевих рад і сільських, селищних, міських голів, претендентів на кандидати в Президенти, а також беруть участь у формуванні відповідних виборчих комісій, направляючи свої пропозиції щодо їх складу місцевим радам [78; 85, с. 70-73]. Таким чином, вони не тільки беруть участь у формуванні механізму органів публічної влади, але й здійснюють підготовку політичної еліти, перспективних лідерів, які просуваються на керівні посади державного апарату.

Об'єднання громадян впливають на формування державної політики

через представництво в державних установах та проведення масових заходів (мітингів, демонстрацій тощо) з метою «політичного тиску» на владу. Однак, згідно з Конституцією (ст. 39 ч. 2), суди можуть обмежувати право на проведення масових заходів в інтересах національної безпеки та громадського порядку – з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення або для захисту прав і свобод [50].

Об'єднання громадян беруть активну участь у процесі вироблення муніципальної (або комунальної) політики і діяльності органів місцевого самоврядування, органах самоорганізації населення [83; 113]. Представники об'єднань беруть участь з правом дорадчого голосу на сесіях місцевих рад, об'єднаних громад, засіданнях постійних комісій місцевих рад і виконкомів, у загальних зборах громадян за місцем проживання, виступають ініціаторами їх скликання, беруть участь у реалізації рішень, прийнятих на цих зборах. Крім того, разом з місцевими радами вони можуть розробляти і приймати спільні акти удосконалення роботи соціально-культурних установ, побутового обслуговування населення, роботи транспорту, організації відпочинку на відповідній території. Політичні партії й громадські організації можуть співпрацювати з органами самоорганізації населення, проводячи спільні засідання, заходи щодо роз'яснення законодавства і з питань передвиборної агітації та пропаганди.

Для здійснення цілей і завдань, визначених у статутних документах, зареєстровані об'єднання громадян користуються правом представляти і захищати свої законні інтереси та законні інтереси своїх членів в органах публічної влади, направляти до них звернення, одержувати від цих органів необхідну інформацію [78; 85, с. 71-72; 95, с. 13-16].

У свою чергу, органи державної влади й місцевого самоврядування справляють істотний вплив на об'єднання громадян [47, с. 2-4]. Перш за все, це виявляється в інституціалізації об'єднань громадян, тобто в правовому регулюванні порядку їх утворення, функціонування та припинення діяльності.

Основними нормативними актами у даній сфері є Конституція України [50], а також закон «Про громадські об'єднання» [78] та «Про політичні партії в Україні» [84]. Принципове значення у даному зв'язку має конституційне проголошення принципу рівності перед законом усіх об'єднань громадян, заборона будь-яких обмежень свободи об'єднання і дискримінації за ознакою належності чи неналежності до якогось об'єднання громадян, а також закріплення виключно судового порядку заборони діяльності об'єднань.

Об'єднання громадян підлягають обов'язковій легалізації (офіційному визнанню) [81].

Отже, політичні партії й громадські організації можуть співпрацювати з органами державного управління, місцевого самоврядування, самоорганізації населення, здійснюючи артикуляцію інтересів, проводячи спільні засідання, заходи щодо роз'яснення законодавства і з питань передвиборної агітації та пропаганди. Зареєстровані об'єднання громадян користуються правом представляти і захищати свої законні інтереси та законні інтереси своїх членів в органах публічної влади, направляти до них звернення, одержувати від цих органів необхідну інформацію. Дедалі більшого поширення набуває практика створення при органах публічної влади допоміжних (консультативних, дорадчих та ін.) органів з числа представників певних політичних інститутів – громадських об'єднань громадян.

2.2. Форми співпраці політичних партій, громадськості та органів публічної влади

Агрегація інтересів починається тоді коли починає здійснюватись функція перетворення потреб та політичних інтересів у вибір напрямів державної політики. Тому логічно розглядати взаємодію та співпрацю політичних інститутів, громадськості та влади як взаємодію формальних та неформальних груп інтересів. На думку дослідників І. В. Рейтеровича та [85] Г.

В. Парфенюка, групи інтересів («зацікавлені групи») відіграють істотну роль у функціонуванні сучасних демократичних режимів. В умовах представницької демократії вони слугують одним із каналів, що забезпечують зв'язок між суспільством, громадянами та органами публічної влади. На їхню думку сучасні групи інтересів відіграють багатогранну роль у політичних системах. Вони артикулюють соціальні інтереси, лобіюють вимоги до владних структур та сприяють реалізації суспільних потреб. Їх вплив робить групи інтересів важливими акторами у політичному процесі [84, с. 93]. Серед практичних аспектів аналізу діяльності суб'єктів управління О. М. Ємельянова, [11] О. М. Водяний, В. Д. Дзєга виділяють аспект «Рівень громадської участі та взаємодії», що включає в себе дослідження активності громадян у процесах публічних обговорень та консультацій, а також вивчення механізмів співпраці громадських організацій та органів влади [34, с. 142].

Коли відбувається пряме лобіювання інтересів, то застосовується «метод безпосереднього впливу на осіб», що визначають політику через представників формальних груп інтересів. Формами прямого впливу є безпосередній контакт з особами, від яких залежить прийняття політичного рішення; їх інформування та різні інформаційні кампанії; здійснення експертизи; приватні зустрічі; судові процеси. Формами непрямого впливу є: фінансування виборчих кампаній; утворення коаліцій, союзів; лобіювання з застосуванням методу «грас-руте» для організацій недержавного сектору з залученням до лобіювання прибічників, прихильників разом з членами групи інтересів із залученням інформаційних, фінансових, людських ресурсів [35, с. 78; 55, с. 6-12].

На відміну від формальних та неформальних груп інтересів, політичні партії як формальні політичні інститути не просто повинні формулювати, артикулювати інтереси окремих груп, а й прагнути до їх агрегації, тобто до узагальнення, виділенню пріоритетів, створення комплексних програм, які враховують і зв'язують між собою устремління різних верств суспільства. Функція агрегації інтересів дозволяє в першу чергу політичній партії як

політичному інституту спиратися у своїй діяльності на досить широку соціальну базу, що стає особливо важливим за умови її участі в публічному управлінні, що вимагає певної міри згоди в інтересах різних верств населення з ключових проблем державотворення. Ця функція дозволяє впорядкувати висунуті різними групами вимоги, виділити пріоритети, згладити суперечності, мінімізувати можливі конфлікти домагань. Агрегація інтересів ніколи не буває механічною. Вона підкоряється, як правило, логіці ідеологічних імперативів, які визначають обличчя партії. Так, одні партії акумулюють різні інтереси навколо принципу обмеження втручання держави в економічну сферу суспільства, інші вважають основоположним принципом соціальну справедливість і рівність можливостей, треті ставлять на перше місце інтереси нації і т. д.

Функція агрегації інтересів дозволяє політичній партії здійснювати це не самостійно в інституційному відношенні, а в межах політичної системи, формуючи та розвиваючи різні форми співпраці політичних партій, громадськості та влади.

Ступінь консенсусу в конкретному суспільстві можна орієнтовно оцінити за трьома параметрами: системою правил і механізмів, які регулюють вирішення політичних конфліктів, характером конфліктів, які виникають у цій системі, засобами за допомогою яких ці конфлікти вирішуються.

Найпоширенішими у західноєвропейських демократіях є такі форми співпраці (як тактичних засобів) між політичними партіями, громадськістю та владою: громадські дорадчі комітети; громадські слухання; громадянська освіта; консультації; круглі столи; опитування громадської думки; громадські організації; соціальний нагляд, створення коаліцій.

Дорадчі комітети – це групи волонтерів з представників громади, які працюють на постійній основі в режимі проведення засідань і допомагають з'ясовувати інтереси громади у тих питаннях, вирішенням яких займається дана організація чи орган місцевої влади.

Це одна з найактивніших форм участі громади, яка водночас потребує від

учасників – представників громади неабиякої їх самовідданості громадській справі. Такий орган включає дещо обмежене коло громадян, які спроможні повно й адекватно відобразити думку громади. Дорадчі комітети є надзвичайно ефективними у їх поєднанні з формою опитування громадської думки. Вони виконують місію своєрідного пілота у вирішенні актуальних проблем громади. Створення дорадчих комітетів ініціюється, як правило, органами місцевої влади або профільними недержавними організаціями.

Найбільш поширеною формою взаємодії влади та громадськості, про яку йшлося вище, є опитування громадської думки. Це відносно пасивна форма розуміння побажань громадян через анкетування, співбесіди тощо. Найчастіше використовується, коли необхідно з'ясувати якість послуг, що надаються державними (бюджетними) або муніципальними органами влади та установами, або вивчити доцільність прийняття певного управлінського рішення.

Дорадчий комітет – це група волонтерів із числа представників громади, які працюють на постійній основі, проводячи зустрічі та допомагаючи з'ясувати інтереси громади у питаннях, якими займається певний політичний інститут, організація чи місцева влада. Це одна з найактивніших форм участі громадян, яка вимагає від учасників-представників громади великої відданості громадським справам. Коло громадян, які входять до складу такого інституту, певною мірою обмежене, і вони можуть повноцінно й повно відображати думку суспільства. Консультативні комітети є дуже ефективними в поєднанні з певною формою опитування громадської думки. Вони часто виконують пілотну місію з вирішення нагальних проблем громади. Створення дорадчих комітетів зазвичай ініціюється політичними інститутами – місцевою владою або спеціалізованими громадськими організаціями.

Походження та діяльність дорадчого комітету безпосередньо пов'язані із здійсненням виконкомом повноважень, передбачених ст. 6 Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» (2004 р.) [80] та пунктом а ст. 27 Закону України «Про місцеве самоврядування

в Україні». А саме: «Залучення на договірних засадах підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності до участі в комплексному соціально-економічному розвитку міста, координація цієї роботи на відповідній території та розміщення на договірних засадах замовлень на виробництво продукції, виконання робіт, необхідних для територіальної громади, на підприємствах, установах, організаціях» [82].

У цьому випадку завданням дорадчого (консультативного) комітету є спостереження, аналіз та формування висновків щодо ходу виконання стратегічного плану, розробленого органами державної влади та місцевого самоврядування щодо основних проблем розвитку та громадської думки з певного питання. Комітет також виконує дорадчі та організаційні функції щодо суб'єктів реалізації програми. Завданням дорадчого комітету є сприяння представникам територіальної громади, політичним інститутам, громадським організаціям у здійсненні наглядових функцій під час реалізації стратегічного плану та формування обов'язкових рекомендацій для розгляду органами державної влади та місцевого самоврядування тощо.

Громадське слухання – це офіційне засідання з важливих для громади питань, ініціюється владою або громадою, дає можливість громадянам впливати на прийняття рішень. Такі засідання повинні бути відкритими та легітимними [56, с. 40-42; 111, с. 32-36].

Правовий аспект громадських слухань урегульований Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні», ст. 13 якого, власне, й запроваджується інститут громадських слухань. Зокрема, в цій статті закону йдеться про право територіальної громади проводити громадські слухання, тобто зустрічатися з депутатами відповідної ради та посадовими особами місцевого самоврядування, під час яких порушувати питання та вносити пропозиції щодо питань місцевого значення, які відносяться до відання місцевого самоврядування [82]. Закон також вимагає проведення громадських слухань не рідше одного разу на рік. Таким чином законодавець намагається

зробити цей механізм взаємодії громадськості та місцевого самоврядування постійно діючим та стабільним. Законодавець також встановив норму, згідно з якою пропозиції, що впливають з громадських слухань, мають бути обов'язково розглянуті органами місцевого самоврядування [82]. Загалом успіх слухання залежить від чітко розробленого порядку денного, своєчасного початку та закінчення засідання, змістовного врахування пропозицій присутніх під час роботи, адекватного та регулярного висвітлення підготовки та проведення заходу, слухання, конкретної реалізації прийнятих рішень.

За винятком соціологічних досліджень, активно діють усі перелічені форми участі громадян у співпраці з органами державної влади та місцевого самоврядування. Вони мають перевагу зворотного зв'язку, що дозволяє політичним інститутам коригувати свої дії та обирати методи, необхідні для здійснення впливу. Вибір конкретної форми участі політичних інститутів та громадськості в прийнятті управлінських рішень залежить від питання, з якого приймається рішення, ступеня демократичності місцевого самоврядування та активності громади, а також від професіоналізму членів НГО, які безпосередньо залучають політичних акторів та громадськість, сприяючи розвитку громади.

Участь громадян (представників політичних інститутів, громад) в обговоренні складних питань повсякденного життя стала чи не найважливішим імперативом сучасності. Крім того, участь громадян легітимізує дії уряду. Громадяни беруть участь у визначенні проблем і їх вирішення, беруть участь у прийнятті рішень, фактично беручи на себе відповідальність за виконання рішень. Громадяни беруть участь у прийнятті рішень, підтримують органи влади у виконанні цих спільних рішень. Активно співпрацюючи з громадянами, необхідно пам'ятати, що різноманітні форми консультацій (очні та телефонні, письмові відповіді на запитання, «гарячі лінії» тощо) доповнюють всебічну наполегливу роботу громадськості. Консультаційна форма роботи з громадськістю внесла через свій зміст певні елементи позитивного сприйняття суб'єкта співпраці. З одного боку, вони дають можливість громадськості

висловити свою думку та можливість представникам влади чи місцевого самоврядування бути почутими. Ми всі знаємо, що, піднімаючись на вершину організації участі громадськості в прийнятті рішень і будуючи позитивні стосунки з громадськістю, ми можемо досягти більшого, ніж використовуючи звичайну інформацію. Це «більше» досягається встановленням зворотного зв'язку між інститутами влади та політичними інститутами суспільства.

Поширеною з вище перерахованих форм співпраці влади з громадськістю є опитування громадської думки. Це відносно пасивна форма вивчення побажань громадян через їх анкетування та інтерв'ю. Застосування цієї форми обумовлюється необхідністю оцінювання якості наданих державними та муніципальними (бюджетними) органами влади та установами послуг або з метою оцінки доцільності та обґрунтованості певного управлінського рішення.

Ініціаторами опитування стають переважно місцеві органи влади та інші організації, що спеціально займаються вирішенням даного питання. При формуванні органами державної влади та основними суб'єктами громадської думки позитивного ставлення до них опитування громадської думки дозволить побачити об'єктивну ситуацію, а також динаміку змін ставлення громадян до даної проблеми. Суттєву роль мають відіграти організації, що проводять опитування, так як одночасно вони виконують важливу місію інформування населення.

Спілкування – це складний, багатогранний процес встановлення та розвитку зв'язків між людьми, який визначається потребою спільної діяльності та передбачає обмін інформацією з метою вироблення єдиної стратегії взаємодії, сприйняття й розуміння іншої сторони. Важливо пам'ятати, що спілкування є однією з основних форм людської діяльності. Якщо проект має потенціал бути (або став) джерелом соціальної напруги, то однозначно не рекомендується обмежуватися консалтинговим форматом. Адже такі форми здебільшого орієнтовані на пасивне сприйняття інформації, а тому забезпечують лише мінімальний рівень участі громадськості. Для глибшого

залучення громадськості та виведення співпраці на рівень зворотного зв'язку, соціального партнерства важливі й інші форми обговорення питань.

Є певні упередження, шаблони та стереотипи в мисленні громадян і влади, і є проблема співіснування того й іншого. Природно виникає питання: «Що потрібно зробити, щоб усунути всі ці протиріччя?». Якщо зрозуміло, що лише повна співпраця для агрегації та узгодження політичних інтересів може досягти бажаних результатів, то як ці дві сторони можуть працювати разом, не переходячи межу боротьби та конфронтації. Тут ми знову повертаємося до питання освіти в нашому суспільстві. Треба визнати, що тільки через освіту можна знайти цю золоту середину – центр стримування та противаг між двома таборами. Освіта може вирішити дуже важливу проблему, пов'язану з різними рівнями компетентності та свідомості людей. Іноді людям з певним рівнем знань важко порозумітися з тими, хто має інший рівень розуміння ситуації. Різний рівень знань завжди призведе до непорозумінь і, що ще гірше, неприйняття чийхось поглядів і думок. Часто більш освічений, добре поінформований партнер буде використовувати методи маніпулювання та приховування інформації. Тому питання освіти та навчання хвилюють всі політичні інститути суспільства: як представників влади, так і членів територіальних громад. Володіння однаковим рівнем знань та інформації сприяє обміну думками та пошуку механізмів вирішення проблем.

Отже, коли ми говоримо про значення освіти для розвитку політичного процесу за участю всіх політичних інститутів суспільства, то маємо на увазі не будь-яку школу, а школу соціального та громадського виховання. Через негативне ставлення до центральної влади, яка підпорядковувала державу єдиній волі, автономію почали трактувати як «самоврядування» або, в гіршому випадку, у значенні слова «самоуправна діяльність». Не менш гострою є освітня проблема для працівників органів місцевого самоврядування та державних установ. Освіта вказує напрямок руху та взаємодії політичних інститутів, багато чого залежить від виховання суб'єктів політики, щоб цей напрямок не

змінювався впливом і тиском особистих інтересів і застарілих переконань.

З цього можна зробити єдиний висновок: освіта є основою для розвитку політичних інститутів суспільства, співпраці між громадянами, представниками місцевого самоврядування та державної влади. Освіта допомагає подолати всі труднощі та існуючі проблеми та побудувати нове нормальне життя, побудувати громадянське суспільства [90, с. 207-208; 101, с. 26-30].

Політична освіта – це практика систематичного поширення та засвоєння громадянами знань про свої права, свободи, інструменти їх реалізації, шляхи вирішення проблем суспільного життя, знань про політичні системи та інститути публічного управління та порядок їх функціонування, способи впливу на них. Політична освіта існує для того, щоб громадяни могли ефективно брати участь у суспільному житті. До системи політичної освіти належать заклади, діяльність яких спрямована на навчання та виховання майбутніх громадян (громадянська освіта). Одним із видів політичної освіти є політична інформація (або політичне інформування), яка спрямована на звичайних громадян, спрямована на надання їм інформації про існуючі суспільні проблеми (в даному випадку про політичні інститути, інститути громадянського суспільства, їх діяльність та роль в політичних процесах) та необхідні знання шляхів їх вирішення.

Мета політичного інформування – навчити громадян участі у вирішенні важливих політичних та громадянських проблем, надихнути їх на це. Самостійним сегментом політичної освіти є підготовка осіб, які професійно керують процесами суспільно-політичного життя – публічних службовців і політиків, які виборюють право вирішального впливу на вирішення суспільних і національних проблем. У даному випадку мова йде про політичне виховання та його різновид – політичне виховання. Академічна підготовка є невід’ємною частиною політичної освіти.

Досвід політичної діяльності політичними інститутами набувається шляхом засвоєння норм та оволодіння методами соціальної взаємодії, набуття

навичок захисту власних інтересів, протистояння тиску та маніпуляціям, а також осмислення власних очікувань, мотивації та можливих дій [74, с. 3-5]. Що стосується навчального формату, то в багатьох випадках семінари-тренінги є дуже ефективними на практиці – особливо коли попереду новий складний політичний процес. Під час таких воркшопів є можливість не лише надати необхідну інформацію про майбутні процеси та проекти, а й виробити певні норми як «правила гри». Як один із варіантів тренінгу, цікавою та привабливою формою співпраці може стати ділова (або рольова, залежно від завдання) гра, в якій учасники зможуть випробувати свої сили в новій ролі (а можливо навіть спробувати їхні здібності, діло та політичні якості). Формування демократичної політичної культури через політичне виховання означає вкорінення у відповідну систему особистих установок [104, с. 26-28, 77, 89, 147-150]. Сучасна політична освіта має реалізовуватися шляхом органічного поєднання індивідуальних і групових завдань, лекцій-монологів та інтерактивних методів навчання (мозковий штурм, ситуаційні вправи, круглі столи, дискусії тощо).

Через демонстраційні проекти можна досягти значних результатів у процесі конвергенції політичних і суспільних інтересів. Хоча ця форма, як правило, не характерна для роботи з громадськістю, її освітня роль може бути досить важливою для співпраці з іншими політичними інститутами. Особливо, коли державна влада та основні актори громадської думки виробляють позитивне ставлення до взаємодії інститутів політичного процесу та зворотного зв'язку в публічному управлінні. Адже значна частина населення України володіє неповною або неправдивою інформацією. Успішна презентація – дуже важливий крок до успіху в майбутньому. Крім того, якщо від проекту очікується широкий суспільний вплив, він повинен дотримуватися принципу максимальної відкритості та активного поширення інформації.

При плануванні та проведенні різноманітних заходів найкраще відразу прораховувати рівень доступності та зрозумілості інформації, аргументів, заходів та рішень, які видають інститути державної влади. Не зайвим буде

ретельно визначити канали передачі та отримання інформації з урахуванням соціальних, культурних, освітніх, етнічних і психологічних особливостей суспільної групи. Завдяки ретельному вибору каналів комунікації ви матимете можливість націлити своє загальне повідомлення та особливо додаткову інформацію, яка може бути більш цікавою для певної аудиторії.

Технології участі спрямовані на вирішення конфліктів інтересів між різними політичними інститутами та групами громадян. Рішення, які приносять однакову користь усім людям, насправді ніколи не можуть бути прийняті. Загалом, певним групам громадян такі рішення або не вигідні, або, що ще гірше, завдають шкоди їхнім інтересам. Саме через надзвичайну різноманітність і природні конфлікти інтересів дуже важко досягти консенсусу, тобто розробити рішення, яке задовольнить усіх. Коли сторони поступаються одна одній, шлях до компромісу видається ефективним механізмом соціального прогресу.

Серед форм громадської участі, які передбачають прямий вплив громадськості на прийняття рішень (тобто участь на рівні взаємодії політичних інститутів та органів публічного управління), найважливішим є референдум. Референдум – це досить дорогий і надзвичайно формалізований політичний інститут. Він передбачає не можливість зближення позицій сторін і партнерства, а просто пряме підпорядкування меншості більшості. Тому, вирішуючи питання референдуму, ми повинні добре усвідомлювати, що меншість не завжди помиляється! Ми рекомендуємо цю форму роботи лише в крайньому випадку в період гострих соціальних та політичних конфліктів. Елементом поєднання прямої та представницької демократії є обов'язкові референдуми за ініціативою громадян. Референдум може призвести до відставки уряду або краху влади [95, с. 14-20].

Важливою формою громадської участі в прийнятті урядових рішень є, як вказувалося вище, так звані консультаційні чи координаційні ради при органах влади. Порядок їх створення та функціонування регламентований спеціальними

нормативно-правовими документами органів влади [95, с. 14-15].

Як зазначалося вище, важливою формою участі громадськості в прийнятті державних рішень є так званий консультативний або координаційний комітет, створений органом влади. Їх створення та послідовність роботи регулюються спеціальними нормативно-правовими документами органів влади. Поширеними є наступні форми співпраці політичних партій, громадськості та влади (як тактичні прийоми): громадські дорадчі комітети; громадські слухання; громадянська просвіта; консультації; круглі столи; опитування громадської думки; організація громади; соціальний моніторинг; створення коаліцій. Усі описані форми залучення громадян до співпраці з органами державної влади та місцевого самоврядування, окрім соціологічного опитування, є активними. Вони мають перевагу зворотного зв'язку, що дозволяє суб'єктам політики коригувати свої дії, підбирати необхідні технології здійснення впливу. Серед форм громадської участі, що передбачають безпосередній вплив громадськості на прийняття рішень – тобто участь на рівні громадського управління – найвагомішою формою в Україні має стати референдум.

Політичні кризи та нездатність влади налагодити ефективний зворотний зв'язок з народом призвели до відчуження суспільства від політики, призвівши до формування в Україні соціально та тематично різноманітної протестної практики для впливу суспільства на політичну владу [107, с. 105]. На якісно новий рівень розвитку виходять громадські об'єднання у 2013-2014 роках, коли відбулась консолідація українського суспільства навколо відстоювання принципів та цінностей демократії, державної незалежності України, оновлення форм взаємодії політичних інститутів з громадянським суспільством, бізнесом, ЗМІ з початком воєнних дій на сході України та в Криму. Як головними каталізаторами чинником трансформації системи відносин «громадськість – суспільство – держава» виникають, на думку О. Карпяка, «інноваційні інститути громадських організацій»: волонтерський рух, благодійні фонди, гуманітарні проекти національно-патріотичного виховання [42, с. 131].

Краудсорсинг – це метод залучення громадян до вирішення проблем або розробки проектів, шляхом колективного збору ідей, пропозицій або ресурсів. Краудфандінг – це метод залучення коштів на реалізацію проектів або ідей від великої кількості людей, зазвичай через онлайн-платформи. Розвиток цих двох напрямків дає можливість: залучити більше громадян до участі в політичному житті країни; стимулювати появу нових ідей та проектів, спрямованих на покращення життя суспільства; ефективніше використовувати ресурси, завдяки колективному внеску.

«Відкрите місто» – це онлайн-платформа, що використовує метод краудсорсингу для налагодження співпраці між мешканцями міста, місцевою владою та комунальними підприємствами, для самоорганізації громадян з вирішення актуальних питань. Його головна мета – впровадження цифрових технологій в державне управління, що робить процес прийняття рішень більш прозорим і доступним для громадян. Це, в свою чергу, є однією з основних умов розвитку електронної демократії. В Україні існує багато ІТ-стартапів, які пропонують інноваційні продукти для розширення публічного простору в мережі. Їхні додатки та сервіси, засновані на відкритих даних, допомагають підвищити конкурентоспроможність країни та сприяти розвитку громадянського суспільства [39].

Динамічно зростаючим напрямком є проектний краудсорсинг. Прикладами таких проектів, створених за сприяння держави та громадянського сектора, є Є-Дата, «007» і Є-розслідування. Їх мета – впровадити в політичне поле систему публічних даних про державні фінанси [107, с. 106]. Отже, розвиток цих проектів дозволяє інституціонувати антикорупційні механізми і за допомогою онлайн-технологій контролювати діяльність влади. Краудсорсинг та краудфандінг сприяє впровадженню політичних інновацій та робить політичні практики більш відкритими та інклюзивними.

Новітні технології роблять політичні процеси більш доступними та прозорими. Проте, остаточні рішення про виділення коштів на наукові проекти

та програми все ще приймаються політичним центром. Електронна демократія – не лише форма участі, але й інструмент контролю за діяльністю влади, що сприяє прозорості та підзвітності влади, розширює можливості для участі громадян у управлінні державою, забезпечення прав громадян (електронний супровід), залучення громади до вирішення суспільно-політичних завдань. Електронна демократія забезпечує, наприклад, подання заяв онлайн, інтерактивну участь у засіданнях ради, онлайн-голосування за проекти місцевого бюджету [33, с. 5].

Базовими інструментами електронної демократії в Україні є: е-звернення, е-петиції [56, с. 20-22], е-консультації та громадський бюджет. Електронна петиція до органу місцевого самоврядування подається та розглядається відповідно до вимог статті 23 Закону України «Про звернення громадян» [37]. Громадяни можуть звернутися до органу місцевого самоврядування з електронними петиціями через офіційний веб-сайт органу, якому вона адресована, або веб-сайт громадського об'єднання, яке здійснює збір підписів на підтримку електронної петиції [27, с. 10]. До інших форм взаємодії відносяться: запит на інформацію; місцева ініціатива; громадська ініціатива; мирні зібрання; діалогові інструменти громадської участі: зустріч, консультації, звітність, особистий прийом; органи самоорганізації населення; місцевий референдум [56]. У постіндустріальному суспільстві технічні знання стають основою влади, а освіта – засобом її досягнення. Сама природа політики не дає окремим групам (військові, вчені, підприємці) бути монолітними постійно. Кожна з них, прагнучи до влади, намагається заручитися підтримкою інших груп. Одержавши владу, переможці приймають рішення міжгрупового характеру, впливаючи на розподіл влади та перерозподіл впливу всередині системи [61, с. 166, 167, 169, 170].

«Розумне місто» та «Розумна взаємодія» – це динамічні концепції, які постійно розвиваються. «Розумне місто» – це місто, яке використовує технології для покращення життя своїх мешканців. Основні характеристики розумного

міста: мережі та підключення: місто використовує датчики, бездротові мережі та Інтернет речей (IoT) для збору даних про міське життя; аналітика: місто використовує аналітику для отримання інформації з даних та альтернативні діджитал-платформи комунікації влади та громади; оптимізація: місто використовує інформацію для покращення життя мешканців у таких сферах, як: громадська безпека; транспорт; енергетика; водопостачання; управління відходами.

Розумна взаємодія в місті – це віртуальний простір, де громадяни можуть спілкуватися з владою, ділитися думками та ідеями, а також впливати на розвиток громади. Цей простір поєднує в собі: прозорість: громадяни мають доступ до інформації про діяльність влади та бюджету; взаємодію: громадяни можуть спілкуватися з владою та одне з одним; вплив: громадяни можуть брати участь у прийнятті рішень та впливати на розвиток міста.

«Розумне місто» доповнює «Безпечне місто», коли мета діяльності зосереджена на безпеці та захисті мешканців.

Українська політична система стикається з низкою проблем, які шкодять її функціонуванню та довірі до неї з боку суспільства. До цих проблем належать: низький рівень довіри українців до політичних інститутів; практика створення «політичних та партійних проектів» – партій, інститутів та рухів, які створюються під конкретних політичних лідерів, а не на основі чіткої ідеології чи програми; політико-партійне заробітчанство; низький рівень залучення «професіоналів» до державних та політичних інститутів; відсутність постійних «системних» політичних інститутів та політичних партій з чіткою ідеологією, програмою та структурою. Ці проблеми роблять українську партійну систему нестабільною та неефективною [7; 14; 53; 106, с. 8-14].

«Я виграв, ти виграв» (англ. – «Win/Win») – це не просто філософія, технологія комунікації та стратегія ведення переговорів, форма взаємодії політичних та інших суб'єктів, спосіб мислення, при якому людина прагне до взаємної вигоди у будь-якій міжособистісній взаємодії, а домовленості та

рішення приносять користь обом сторонам і задовольняють їхні інтереси.

Бюджет участі (або партисипативне або учасницьке бюджетування) – це ініціатива, за допомогою якої члени територіальної громади отримують можливість об'єднати зусилля та витратити частину бюджету на реалізацію власних проектів [32, с. 15]. Існують також інші форми взаємодії: механізм соціального замовлення; державно-приватного партнерства (ДПП); соціальне партнерство, місцеві цільові програми; посилення спроможності організацій громадського сектору (далі – ОГС) в наданні соціальних послуг; звіт ОГС за надання соціальних послуг; моніторинг та оцінка ОГС – надавачів соціальних послуг; соціальне підприємництво [40, с. 64-91].

Громадські хаби – це центри розвитку громадянського суспільства та партнерського діалогу між владою та громадою. Їхня мета та цілі: побудова демократичного та прозорого суспільства за розвитку прозорості та підзвітності влади, активізація громадян, розвиток потенціалу громадотворення, забезпечення прямих комунікацій між владою та жителями та підтримка громадських ініціатив, залучення бізнесу для співпраці. Хаби пропонують методичну, практичну, ресурсну та фінансову підтримку, простір для реалізації своїх ідей [87, с. 33-36].

В наш час триває робота по поширенню в Києві досвіду квартального менеджменту з міста Лейпціг (Німеччина), який добре себе зарекомендував як інструмент партисипативного та інклюзивного розвитку міських мікрорайонів.

Висновки до 2 розділу

1. Артикуляцією інтересів називається процес, за допомогою якого індивіди та групи висувають вимоги до тих, хто приймає політичні рішення. Такими групами інтересів є саморепрезентативні та аномічні групи (переважно спонтанні); інституціалізовані (асоційовані).

Взаємодія політичних інститутів, що належать до інститутів державної

влади (національних органів влади) – парламентаризму, глави держави, виконавчої влади, судочинства, державної (публічної) служби, з політичними партіями та громадськими організаціями є ефективним механізмом сприяння артикуляції інтересів, забезпечення прозорості та ефективності державного сектору.

Сучасний етап розвитку громадянського суспільства в Україні вказує на зростаюче прагнення політичних інститутів, інститутів громадянського суспільства до артикуляції інтересів, впливу на органи виконавчої влади та місцевого самоврядування, лобіювання власних та суспільних інтересів. Водночас представники політичних партій, інститутів громадянського суспільства – члени консультативних, дорадчих, громадських органів при органах державної виконавчої влади нерідко позиціонують самі себе скоріше сторонніми спостерігачами, але ж ніяк – у ролі артикулятора, проєктувальника, організатора або рушія цих процесів.

2. В Україні формується нова модель публічної політики, що ґрунтується на принципі «знизу-вгору». Цей процес відбувається в руслі глобальних тенденцій, але має й свої особливості. Унікальність українського варіанту полягає в тому, що громадянське суспільство інституціалізується швидше, ніж держава. Це призводить до певних проблем, адже державні органи не завжди готові до співпраці з громадським сектором та агрегувати інтереси громадян.

Важливо, щоб українське суспільство знайшло шляхи покращення артикуляції інтересів шляхом подолання недовіри до влади. Це можна зробити за допомогою: удосконалення законодавчої бази; реформування політичних інститутів; боротьби з корупцією; підтримки громадянського суспільства; згуртованого та активного громадянського суспільства та розвитку механізмів участі громадян у публічному процесі; створення ринку інтелектуальної власності та середнього класу.

3. Політичні партії й громадські організації можуть співпрацювати з органами державного управління, місцевого самоврядування, самоорганізації

населення, здійснюючи артикуляцію інтересів, проводячи спільні засідання, заходи щодо роз'яснення законодавства і з питань передвиборної агітації та пропаганди. Дедалі більшого поширення набуває практика представництва в державних органах влади та установах на відміну від проведення масових заходів (мітингів, демонстрацій тощо); створення при органах публічної влади допоміжних (консультативних, дорадчих та ін.) органів з числа представників певних політичних інститутів – громадських об'єднань громадян

Засади взаємодії громадянського суспільства та держави: законодавчий захист прав і свобод людини; орієнтація на артикуляцію та агрегацію потреб громадян; створення та підтримка ефективного інформаційного простору для взаємодії між громадянським суспільством та державою; взаємовідповідальність політичних інститутів.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ВЗАЄМОДІЇ ПОЛІТИЧНИХ ІНСТИТУТІВ І ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА З ОРГАНАМИ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ в процесі сучасного державотворення

3.1. Концептуалізація основ «теоретичного перехрестя» та «інтегративного міжтеоретичного збагачення» у дослідженні міжсекторального партнерства для удосконалення взаємодії політичних інститутів і громадянського суспільства з органами публічної влади

Проблеми та перспективи практичної взаємодії органів державної влади та громадянського суспільства стали в кінці ХХ ст. особливо актуальними для країн Східної Європи, і відсутність традиції громадянського суспільства зокрема як здатності людей до солідарності, довіри та міжсекторального партнерства, до існування громадою, колективної співпраці та організованості, що засновується на легітимності партнерів і партнерства, ідентичностях, цінностях, ресурсах, відчувається особливо гостро і помітно гальмує процес демократизації в Україні.

В Східній Європі проблема формування громадянського суспільства є унікальною, адже східноєвропейці знайшли на Заході доречну та необхідну назву феномену, аби позначити те, чого в дійсності у них не існувало. Тобто для всього східноєвропейського і не тільки простору постає проблема пошуку, а може й створення таких форм взаємодії, політичних інститутів, відпрацювання таких механізмів, за яких сутнісний смисл поняття «громадянське суспільство», яке історично «виросло» та сформувалось на американському та західноєвропейському ґрунті, ефективно працюватиме на нашій, східноєвропейській, українській, території, що має свою самобутню історію, культуру, своє певним чином влаштоване суспільство. О. С. Коврига вважає, що «виникає порівняно нова функція державного управління – зв'язки з

громадськістю, адже влада діє ефективно, якщо її підтримує громадськість» [46]. Підкреслимо особливість: процес формування громадянського суспільства триває одночасно із іншим процесом, не менш складним – розбудовою державності.

Ці платформи, які творять базу сучасного суспільства, можуть виконати своє завдання тільки за умови партнерства та співпраці, сьогодні існує потреба ефективного об'єднання зусиль та запровадження нових механізмів залучення громадськості до процесу створення стратегії розвитку держави, оскільки саме відсутність громадської участі та контролю за процесом вироблення державної політики та її реалізацією є одним із найсуттєвіших недоліків українського суспільства, що, в свою чергу, породжує недовіру до органів державної влади та їх рішень.

Сутністю української моделі громадянського суспільства, згідно з [109] Я. С. Якубовським, є забезпечення прав та свобод громадян. Центральне місце зазначеної моделі посідає громадянин з гарантованими правами. Ефективність зазначеної моделі визначатиметься дієвістю функціонування зазначених складових, створенням нормативно-правового підґрунтя та організаційних інструментів, налагодженням життя кожного члена суспільства на основі демократичних засад [109, с. 186-187]. Звернемося до цікавого «теоретичного перехрестя» у дослідженні міжсекторального партнерства (далі – МСП), запропонованого Мохаммадом Садрі, Анжелою Арістиду та Давіде Равазі, що поєднує в собі два підходи до «інтегративного міжтеоретичного» збагачення: інформування та взаємодію. Запропонований даними авторами підхід стосується, на їхню думку, в обґрунтуванні нових напрямків дослідження «відкритих питань, щодо ефективності, цінності та впливу МСП» [115].

Автори на основі узагальнення 561 наукової статті з різних аспектів МСП, відзначили п'ять домінуючих теоретичних перспектив. Такими перспективами М. Садрі, А. Арістиду та Д. Равазі вказали п'ять таких: інституційну перспективу; ракурс мікроекономічної поведінки; перспективу спроможностей

та ресурсів; перспективу управлінського та організаційного пізнання; перспективу зацікавлених сторін та соціальних оцінок.

Внутрішньоперспективний синтез і глибоке дослідження фаз МСП, міжфазна, міжтеоретична інтеграція, здійснена М. Садрі, А. Арістиду та Д. Равазі, дає цінне розуміння того, як кожна перспектива може збагатити інші перспективи. Зазначеними авторами визначено різні способи, в які може відбуватися таке збагачення – інформування інших перспектив або взаємодія на теоретичному перетині між перспективами – і визначено конкретні напрямки досліджень в рамках кожної з них. М. Садрі, А. Арістиду та Д. Равазі також наголосили на ризиках, пов'язаних з ігноруванням цих можливостей у дослідженнях МСП, підкреслюючи невикористаний потенціал перехресного заплелення теоретичних перспектив для поглиблення їхнього розуміння цього складного явища.

На перетині між інституційною та іншими перспективами існує безліч невикористаних, але важливих можливостей. Незалежно від того, чи є вона безпосередньо інформативною, чи знаходиться на перетині з іншими перспективами, ігнорування інституційної перспективи може обмежити наше розуміння того, чому МСП не досягає бажаного впливу. При формуванні МСП ігнорування «гетерогенності складності», тобто існування різноманітних складнощів, пов'язаних з ресурсами, повноваженнями, цінностями та ідентичностями, а також соціальними оцінками третіх сторін, може призвести до формування субоптимальних МСП, оскільки конфлікти виникатимуть через невраховані складності. Крім того, ігнорування того, як несприятливі інституційні фактори можуть послабити вплив взаємодоповнюваності ресурсів, опортунізму, цінностей/ідентичності та легітимності на формування МСП, може призвести до «помилки переоцінки», тобто переоцінки важливості кожного фактору для успіху або невдачі МСП. Тобто багато МСП можуть зазнати невдачі в несприятливому інституційному контексті, незважаючи, наприклад, на наявність додаткових ресурсів і позитивну соціальну оцінку цих

МСП.

М. Садрі, А. Арістиду та Д. Равазі запропонували та обґрунтували модель межсеркторального партнерства, в основу якої покладено три фази (етапи): формування; управління; створення цінності та розповсюдження МСП. Всі ці етапи МСП формуються на перетині взаємодії факторів партнерства: інституційна перспектива; ракурс мікроекономічної поведінки; перспектива спроможностей та ресурсів; перспектива управлінського та організаційного пізнання; перспектива зацікавлених сторін та соціальних оцінок.

Отже, з позиції даного дослідження кожна з наведених домінуючих теоретичних перспектив має таке значення: інституційна: досліджує вплив інституційного контексту та логіки МСП; мікроекономічна поведінка: вивчає витрати, пов'язані з МСП, та опортуністичну (конфліктну) поведінку учасників; спроможностей та ресурсів: фокусується на обміні та спільному розвитку ресурсів і можливостей; управлінського та організаційного пізнання: досліджує інтерпретації та емоції, пов'язані з МСП; зацікавлених сторін та соціальних оцінок: вивчає залучення та оцінку зовнішніми зацікавленими сторонами.

«Теоретичне перехрестя» пропонує framework для дослідження МСП, що враховує складність та динамічність цих партнерств. Важливе значення має вивчення динаміки та взаємодії між різними елементами теорії. В ракурсі трьох фаз МСП це означатиме: на етапі формування: оцінка потенційних партнерів, ресурсів та цінностей; на етапі управління: вирішення конфліктів, розподіл ресурсів та координація; на етапі створення та поширення цінності: вимірювання результатів та розподіл вигоди; а також постійний взаємозв'язок та збагачення перспектив. Кожна перспектива може інформувати та збагачувати інші на кожному етапі МСП.

На стику перспектив виникають нові пізнавальні питання та практичні можливості. Управлінськими наслідками застосування зазначеної теорії стануть такі: менеджери учасників МСП повинні усвідомлювати та враховувати ключові фактори з різних перспектив; важливо розробляти механізми для

вирішення конфліктів, управління тертями та створення цінності; потрібно розуміти та вимірювати інституційний, національний та глобальний контекст МСП.

Спробуємо зосередитися на українському досвіді міжсекторальної співпраці «органи державної влади – політичні інститути – бізнес – громадські організації – ЗМІ», формах взаємодії, способах, механізмах, сучасних проблемах та перспективах такої взаємодії, з урахуванням етапів МСП, що формуються на перетині взаємодії змістів вищезазначених факторів вказаного партнерства: інституційної перспективи; ракурсу мікроекономічної поведінки; перспективи спроможностей та ресурсів; перспективи управлінського та організаційного пізнання; перспективи зацікавлених сторін та соціальних оцінок.

Безумовно, було б дещо некоректно звужувати інтереси людини до цінностей через інституційний контекст та національні ресурси МСП, тому що кожен громадянин, кожна людина має вкрай важливу сферу неопублічних, особистісних, або точніше – приватних ресурсів, цінностей, ідентичностей та соціальних оцінок, інтересів. До сфери приватних інтересів держава повинна мати досить обмежений доступ, і ці інтереси та цінності не є предметом цього дослідження, але не є у ньому зігнорованими. Як зазначав А. Токвіль «в усьому тому, що стосується її самої, людина залишається повновладним господарем: вона вільна й зобов'язана звітувати в своїх діях тільки перед Господом» [97, с. 67]. Звідси випливає правило, що кожна людина є найбільшим і єдиним суддею в тому, що стосується її власних інтересів, і що суспільство тільки тоді має право спрямовувати її дії, коли цими діями вона може завдати суспільству збитку або ж у тому випадку, коли суспільство змушене вдатися по допомогу цієї людини. Громадянське суспільство, з контексту підходу, ідей та висновків М. Садрі, А. Арістиду та Д. Равазі, постає як об'єкт, включений в сукупність різноманітних інститутів МСП, достатньо впливових, щоб слугувати противагою державі і, не заважаючи їй, виконувати роль миротворця та арбітра

для стимулювання кооперативної поведінки між основними групами носіїв цінностей та інтересів, стримувати потяг держави до домінування та атомізації решти соціальних інститутів та партнерів зі своєю логікою (цілями, цінностями, пріоритетами). МСП можна розуміти як сферу (поле ідентичності та діяльності) партнерів, стейкхолдерів та організаторів, в якій люди об'єднуються на добровільних засадах для поширення спільних цінностей. МСП є сферою можливого порозуміння громадянського суспільства та держави, місцевого самоврядування, адже громадські організації є формою організації суспільства завдяки якій кожен громадянин має у своєму розпорядженні відповідні цінності, ідентичності, ресурси, знання, емоції, довіру, агентські відносини, опортунізм, форми впливу на державу та взаємодії з державою.

Отже, МСП як взаємодія зацікавлених сторін та соціальних оцінок різноманітних соціальних інститутів, достатньо впливових, щоб слугувати повноправним партнером поряд з державою і, не заважаючи їй, виконувати роль миротворця та арбітра між основними групами інтересів, стримувати потяг держави до домінування та атомізації решти соціальних інститутів. Держава повинна здійснювати інтерпретацію процесів, обережно регламентувати діяльність інститутів МСП, сприяти легітимізації партнерів і партнерства, підтримуючи їхній розвиток або гальмуючи його, тобто сприяння формуванню простору для розвитку громадянського суспільства може бути одним із напрямів держави у цьому аспекті. Іншими напрямками розвитку громадянського суспільства є побудова демократичної держави, вільних ринкових відносин, модеруюча роль зовнішніх зацікавлених сторін. Демократичне суспільство базує свої цінності, добробут і розвиток, спираючись на легітимність партнерів і партнерства, на рух у спільному розвитку спроможностей МСП в інших наступних напрямках: демократично обраній публічній владі, а також на добровільних громадянських інституціях, до яких входять передусім громадські організації.

МСП, судячи з ідей та висновків М. Садрі, А. Арістиду та Д. Равазі,

розбудовується так, аби довіра між агентськими відносинами громадського та державного секторів складала єдину збалансовану систему суспільного життя, до якої належить ще й бізнес (комерційний)-сектор, ЗМІ. Форми взаємодії, довіра та логіка в МСП заснована на сприйнятті схожості цілей і цінностей. Ці чотири сектори принципово відрізняються цінностями, інтересами, ресурсами, спроможностями та навчанням і мають чудові можливості для агентських відносин, взаємодоповнюваності ресурсів, встановленні процедурної справедливості та створення нових цінностей. Громадський сектор зосереджений у першу чергу на створенні стійких соціальних інститутів та систем та посиленні інституційованих форм зв'язків в цій системі на основі спільних цінностей, інтересів, колективних ідентичностей, національної репутації, цілей, довіри та переконань. Вплив на авторитет громадських організацій ґрунтується на їхній здатності звертатися до традицій, цінностей та благ громади.

Натомість сектор державної (публічної) влади та управління спирається на інститути державної влади та публічного управління та реальну політичну систему [66, с. 17; 67]. Початок нового тисячоліття вказав на інституціоналізацію все більш активних форм взаємодії та співпраці державного, громадського та бізнес (комерційного)-секторів, ЗМІ, що почали виходити на якісно новий рівень і проявилася у формі МСП та схожої на нього своєрідної технології соціального партнерства. Таке партнерство є необхідним, оскільки погляди та підходи до вирішення проблем соціальної сфери змінилися – раніше відповідальність за соціальний добробут та соціальне забезпечення була прерогативою номенклатурно-партійного радянського апарату. З переходом до європейської моделі соціального управління соціальний розвиток стає спільною справою всіх секторів суспільства.

МСП – реально ефективний підхід, умова та складна інтегрована форма взаємодії до формування та розвитку такої відповідальної та взаємовигідної співпраці. Державі, основним політичним інститутам вигідно співпрацювати із

громадськими організаціями на основі впливу логіки МСП, зокрема через наступні обставини:

1. Більшість громадських організацій створюються для вирішення таких саме проблем, що і державні та муніципальні органи – управління з чітко визначеними цілями: турбота про малозабезпечених, хворих, соціально незабезпечених громадян, сприяння вихованню та освіті дітей та підлітків, збереження та розвиток культури тощо. Вони здійснюють таку діяльність, яку неможливо здійснювати на комерційному, ринковому ґрунті. Існування третього сектору, на думку авторів, зумовлене передусім тим, що найбільш активні члени суспільства прагнуть сприяння потоку ресурсів, зробити свій внесок у розв'язання існуючих проблем не лише виконуючи таким чином прямий обов'язок, покладений державою, але й зробити щось більше від своїх цінностей, агентських зобов'язань на основі спільної мікроекономічної поведінки, накопичених спроможностей та перспектив можливостей/ресурсів.

2. В певних випадках дії третього сектору є успішнішими та більш економічними, ніж державних установ та органів місцевого самоврядування. Тому державній владі вигідніше підтримувати організаторів, поглиблювати інституалізацію та легітимність партнерів і партнерства, передавати окремі засоби, можливості та ресурси громадським організаціям, отримуючи за це виконання чітких та контрольованих зобов'язань, ніж самій створювати додаткові соціальні організації чи структури. Вигідність бюджетного фінансування, наприклад, громадських організацій зростає якщо задовольняється принаймні одна із таких умов: є можливість залучити до роботи волонтерів або коли вирішуване завдання є нестандартним і потрібно застосовувати специфічний підхід щодо конкретної категорії отримувачів послуг. Отже, співпраця держави та органів місцевого самоврядування з організаціями третього сектору в рамках МСП може бути важливою умовою підвищення ефективності використання можливостей та ресурсів, особливо тих, що виділяються на соціальні потреби. Саме по собі зміцнення

демократичної держави та розвиток місцевого самоврядування як політичних інститутів, прозорість логіки їхніх дій, вирішальним чином залежать від формування сучасного громадянського суспільства з налагодженням зв'язків з активними агентами МСП. Мається на увазі інвестиції, орієнтовані на конкретні відносини, різноманітні форми участі громадян в суспільному житті, взаємна довіра, вирішення інституційних конфліктів, в тому числі і громадського моніторингу суспільних процесів, що сприяє порозумінню влади та суспільства, обмін знаннями/інтеграція.

З іншого боку, виходячи з основ концепту «теоретичного перехрестя» та «інтегративного міжтеоретичного збагачення» у дослідженні міжсекторального партнерства для покращення динаміки взаємодії органів публічного управління, політичних інститутів та громадянського суспільства в Україні, інститути громадянського суспільства повинні розвивати цінність у підтримці держави та органів місцевого самоврядування – надання їм моральної підтримки та матеріальної допомоги сприятиме їм досягненню цілей, на які, без залучення громадських організацій, державі довелося б витратити більше ресурсів із держбюджету [73, с. 217-218; 110]. Не менш важливою є також і легітимація логіки специфічного інституційного середовища «справжніх» організацій третього сектору в дієвому контролі громадських організацій, здійснюваному державними та муніципальними органами, що покликаний гарантувати відсутність зловживань, що перешкоджають інституціалізації МСП, виконанню політичними інститутами своїх функцій, знижують їх престиж, а значить і відкритість і резонанс комунікації, розбудову довіри, моніторинг та процедурну справедливість, рівень довіри громадян.

Співпраця держави та громадських організацій може набувати різних форм і здійснюватися у різний спосіб, оскільки тут багато чого залежить від контексту впливу на створення та поширення цінності через інституційний контекст, міжсекторальну поведінку, спроможності та національні ресурси, управлінські та організаційні знання та компетентності з усвідомленням

перспективи участі зацікавлених сторін та соціальних оцінок. На перетині взаємодії цих чинників якому відбувається співпраця в рамках МСП, формуються форми та особливості міжсекторальної взаємодії України.

На основі аналізу закордонної практики МСП нами рекомендовані, два типи форм взаємодії держави, політичних інститутів та інститутів громадянського суспільства, хоча вони можуть вважатись способами, підтримки й співпраці органів публічної влади України з організаціями третього сектору:

1. Підтримка функціонування та розвитку інституційної перспективи незалежних некомерційних організацій, здійснення та вдосконалення їх статутної діяльності (на основі аналізу інституційного контексту (невизначеність, плюралізм, підтримка, бар'єри, розвиток, узгодженість партнерства). Для удосконалення даного напрямку нами рекомендовано такі форми способи (форми): надання громадським організаціям податкових пільг; надання податкових пільг особам, які надають матеріально підтримують громадські організації; надання громадським організаціям неподаткових пільг (або пільг неподаткового характеру (оренда приміщень і т. п.)), бюджетне фінансування (субсидіювання) окремих видатків громадських організацій (виділення коштів на ремонт приміщень, оплату послуг зв'язку, навчання персоналу і т. п.), безвідплатне передання державного чи муніципального майна (приміщень, споруд, технічних засобів) у власність громадських організацій, надання пільгових кредитів, інформаційна, консультативна та інші форми підтримки.

Зазначені заходи спрятимуть покращенню інституційної логіки (цілі, цінності, пріоритети) партнерів по МСП.

2. Забезпечення гнучкості для переоцінки та адаптації умов до залучення інститутів громадянського суспільства до формування та реалізації державних та муніципальних програм в умовах МСП. У цьому напрямку нами рекомендовано такі способи (форми) партнерства як: координація діяльності та спільна розробка програм, оприлюднення потреб та конкретних заявок на

виконання соціальних послуг, підтримка проектів громадських організацій у рамках міжнародних, державних, муніципальних та приватних програм та ін.

Таким чином, для інститутів громадянського суспільства поняття «міжсекторальне партнерство» означає налагодження конструктивної взаємодії між трьома силами – першим, другим та третім секторами суспільства при вирішенні соціально значимих проблем (бідність, безпритульність, сирітство, насильство тощо), що здійснюється у рамках чинного законодавства і спрямоване на покращення нормативно-правової бази проведення раціональної соціально-гуманітарної політики. Основна характеристика МСП – це розуміння його діяльності соціального характеру, що побудована на спільних цінностях, солідарності людей та розподілу відповідальності за державну політику. Зазначені кооперація та партнерство виникає тоді, коли представники державного та громадського (включаючи бізнес) секторів як партнери, стейкхолдери та організатори починають співпрацювати, усвідомлюючи взаємну цінність та вигідність зазначеної співпраці для суспільства.

При МСП третій сектор має особливу відповідальність, адже переважно громадськість є ініціатором та координатором взаємодії із владою та бізнесом, стрижнем та сферою соціальної комунікації між державними та муніципальними органами, громадянами, бізнесом, ЗМІ, іншими інститутами громадянського суспільства. Цікаво, що саме особливості державного сектору впливають на особливість відповідальності інститутів громадянського суспільства: у сфері виконання соціальних зобов'язань перед населенням, у перерозподілі внутрішніх владних функцій зацікавлена насамперед влада. Тому часто громадські організації розглядаються як додатковий інструмент державного регулювання, за допомогою якого необхідні послуги можна надавати більш дешево. Конкретна суспільна потреба, яка є актуальною для суспільства в цілому чи його певної частини називається соціальне замовлення [40, с. 56] як комплекс заходів організаційно-правового характеру з розробки та реалізації загальнодержавних і місцевих соціальних програм та соціальних

проектів за рахунок бюджетних та інших коштів шляхом укладення соціальних контрактів на конкурсній основі.

Організаційною основою соціального замовлення є цільова соціальна програма або її складова – соціальний проект. Процес формування соціального замовлення та оцінки його результатів можна розділити на такі основні стадії: виявлення та формування соціальної проблеми цільової соціальної групи, конкурс замовників соціального замовлення серед підрозділів влади та серед некомерційних організацій (на розробку найкращих варіантів цільової соціальної програми (проекту) та на право стати її виконавцем), укладення соціального контракту, виконання всіх умов та процедур, що передбачені соціальним контрактом, здійснення моніторингу стану цільової соціальної групи, на задоволення потреб якої було спрямоване виконання соціального замовлення.

В межах формування та розвитку МСП в Україні соціальне замовлення – не єдина форма взаємодії громадськості та держави, місцевого самоврядування, з позиції даного дослідження рекомендовано й інші:

1. Інституційна перспектива цільового фінансування конкретних організацій, які здійснюють соціально значущу діяльність. Така взаємодія може бути цілком прийнятною, коли існує усвідомлена державою чи муніципальною владою потреба у певних соціальних послугах, і такою діяльністю займається одна організація – «монополіст», робота якої задовольняє державну або місцеву владу.

2. Конкурсне розміщення державних чи муніципальних грантів у середовищі державних та недержавних організацій. При цьому державна або місцева влада робить наголос на розробці договірних та неформальних гарантій, наданні підтримки, моніторингу та стимулюванні кооперативної поведінки через фінансування проектів або інших ініціатив політичних інститутів та інститутів громадянського суспільства, оскільки ці ініціативи фінансуються з бюджетів органів влади. Оголошення конкурсу інколи має певні

обмежувальні умови та змістовні вимоги, що дозволяє сконцентрувати ресурси на вирішенні певного вузького переліку проблем.

3. Створення асоційованих кооперативних структур (державно-громадські, громадсько-державні, муніципально-громадські, громадсько-муніципальні організації, фонди, асоціації, партнерства і т. д.), які мають визначене коло завдань і створюються за принципом цільового підходу для їх досягнення та вирішення, створення середовища, що сприятливе для співпраці та довіри, оцінка та перевірка взаємодоповнюючих ресурсів та можливостей партнерів, сприяння спільному використанню ресурсів та знань.

4. В рамках укладання тимчасових угод про співпрацю та вивчення інституційної логіки (цілі, цінності, пріоритети) партнерів можуть здійснюватись різноманітні акції чи заходи соціального змісту та спрямування.

5. Укладання довгострокових угод, які визначають принципи взаємостосунків різних секторів суспільства чи їх частин, які визначають принципи, логіку та кооперативну поведінку взаємостосунків різних секторів суспільства чи їх частин (наприклад – тристоронні угоди між виконавчою владою, підприємцями та профспілками).

З 2012 р. спостерігається активний сплеск реєстрації громадських організацій. Він триває й досі. Причиною створення переважної кількості опитаних громадських організацій було бажання допомогти іншим та використати можливість вплинути на розвиток суспільства та громади.

Організоване громадянське суспільство дещо відстає у реагуванні від неформальних рухів та громадських ініціатив – є більш реактивним, ніж проактивним. 2018 року українці невисоко оцінювали розвиток громадянського суспільства в Україні. Його розвиток називали високим 10% опитаних згідно з даними опитування Фонду «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва. Більше 85 % опитаних громадян України не були членами жодних громадських об'єднань [22]. Згідно результатів опитування, проведеного цим же Фондом 2023 року, серед державних та суспільних інститутів найчастіше довіра

висловлюється до Збройних Сил України (їм довіряють 94% опитаних), добровольчих загонів (89%), волонтерських організацій (86%), Державної служби з надзвичайних ситуацій (83%), Національної гвардії України (82%), Міністерства оборони України (73%), Державної прикордонної служби (72%), Служби безпеки України (71%), Президента України (68%), Церкви (63%), громадських організацій (63%), Національної поліції України (58%), Голови міста (селища, села), в якому живе респондент (53%), Національного банку України (51%).

Також частіше висловлюється довіра, ніж недовіра, до ЗМІ України (відповідно 48% і 43%), ради міста (селища, села), в якому живе респондент (відповідно 47% і 41%), до Уповноваженого Верховної Ради з прав людини (Омбудсмена) (відповідно 43% і 31%).

Більшість респондентів висловлюють недовіру політичним партіям (не довіряють 76%), державному апарату (чиновникам) (73%), судам (судовій системі загалом) (72%), Верховній Раді України (66%), Уряду України (63%), Прокуратурі (62%), комерційним банкам (58%), Спеціалізованій антикорупційній прокуратурі (52%), Нац. агентству з питань запобігання корупції (51%), Нац. антикорупційному бюро України (51%).

Також частіше висловлюється недовіра, ніж довіра, профспілкам (не довіряють їм 46,5%, тоді як довіряють – 25%) [21].

Український волонтерський рух – явище поки відносно молоде. До 2014 р. волонтерство у нашій країні розвивалося досить повільно, особливо коли порівнювати з іншими країнами. Як свідчить рейтинг «World Giving Index», 2010 р. Україна посідала лише 150-е місце у світі (тільки 5 % населення було залучено до волонтерської роботи), але Революція Гідності, анексія Криму та війна на Донбасі все змінили. За оцінками дослідників Центру інновацій та розвитку, найстрімкіше зростання кількості громадських організацій впродовж 2013-2017 рр. відбулося у Харківській, Сумській, Київській, Херсонській, Закарпатській, Кіровоградській, найнижчі показники спостерігаються у

Львівській, Одеській та Чернігівській областях [22].

За останні 5 років стабільним є показник щодо волонтерської діяльності. У довоєнні роки, згідно певних джерел, близько 12% займалися волонтерством [13]. На найвищий рівень розвитку волонтерський рух піднісся після Революції Гідності: 23 % – а це майже чверть українців, вже отримали досвід волонтерства. Україна піднялася зі 150-го на 81-е місце у рейтингу «World Giving Index» й випередила Польщу, Естонію, Грузію [2].

В Україні до війни нараховувалося близько 81598 громадських організацій [21; 73, с. 214-215]. Відповідно до даних Державної служби статистики, на 1 січня 2021 р. в Україні було зареєстровано 160 тисяч організацій громадянського суспільства (ОГС) [8]. На початку 2023 р. оприлюднено інформацію, що 77% громадських організацій допомагають ЗСУ, але прагнуть поступово повертатися до основних напрямів діяльності [116]. Абсолютна більшість громадських організацій адаптувались до умов діяльності в умовах повномасштабного вторгнення та діє на місцевому рівні. Питома вага всеукраїнських і міжнародних організацій загалом у секторі складає до 10 %. Найбільша кількість громадських організацій зосереджена у Києві, Донецькій, Дніпропетровській та Львівській.

Рис 3.1. Динаміка кількості реєстрацій нових громадських та благодійних організацій по роках (2014-2022 рр.) [116]

Основні висновки щодо регіональних відмінностей були зроблені дослідниками CIVICUS після тісного спілкування учасниками громадських організацій. Учасники з экс-індустріальної Східної України підійшли до ідеї громадянського суспільства як до філософської концепції, що базується, в основному, на цінностях та сприйнятті. Учасники із Західної України в Західній Україні вбачають у зростанні громадських організацій можливість політичних

змін і розширення можливостей для людей. Учасники із Центральної України говорили про соціальну роль організацій громадського сектору як гарантів добробуту. Гетерогенна південна частина України підняла питання про дієвість та мету громадських організацій. Організації громадського сектору зі столиці, особливо бізнесові асоціації, які мають досвід лобіювання на національному рівні, вірять, що громадянське суспільство має відіграти роль у зміні стратегій та залученні людей до захисту та просування їх власних інтересів.

При зростанні кількості громадських організацій активна участь громадян у їх діяльності залишається низькою, хоча рівень довіри до волонтерських організацій – 88%, до громадських організацій є досить високим – 66 % опитаних громадян [69]. Опитані визнають також, окрім волонтерських, найактивнішими громадські організації в своїх регіонах дитячо-юнацькі, спілки захисту прав споживачів та національно-культурні центри.

Вплив громадського сектору в Україні є досить значним, але це переважно стосується іміджу у суспільстві та впливу послуг, що їх надають громадські організації, найнижчі ж показники стосуються рівня впливу організацій громадського сектору на державу та органи державної влади [71, ^[1]_{SEP}с. 36-40, 79-83, 151-153; 77, с. 52, 68, 71]. Інститути держави часто ставиться до громадського сектору як до ресурсу, яким можна заповнити існуючі прогалини, доповнити свої функції, не змінюючи при цьому систему суспільних відносин, що мають бути побудованими на засадах партнерства, тому держава підтримує невеликі соціально орієнтовані громадські організації. Переважна більшість населення також схильна вбачати у третьому секторі лише соціальний інститут, який дублює та доповнює функції держави, але є необхідним. Громадські організації, які працюють як «мозкові центри», представили їх власну експертизу з питань діяльності Кабінету Міністрів. До того ж, багато лідерів громадських організацій ініціювали співпрацю з урядом – від консультацій з тодішнім Міністерством економіки до початку спільних проєктів з Міністерством культури України.

Отже, окрім соціального замовлення є й інші форми взаємодії громадськості та органів державного управління в рамках формування та розвитку МСП: цільове фінансування конкретних організацій, які здійснюють соціально значущу діяльність; конкурсне розміщення державних чи муніципальних грантів у середовищі державних та недержавних організацій; створення асоційованих структур (державно-громадські, громадсько-державні, муніципально-громадські, громадсько-муніципальні організації, фонди, асоціації, партнерства и т. д.); укладання тимчасових угод про співпрацю, в рамках яких можуть проводитися різноманітні одноразові заходи чи акції соціального спрямування; укладання довгострокових угод, які визначають принципи взаємосунків різних секторів суспільства чи їх частин, які визначають принципи взаємосунків різних секторів суспільства чи їх частин.

3.2. Перспективи взаємодії громадянського суспільства та політичних інститутів у контексті розвитку міжсекторального партнерства в Україні

Нагадаємо, що для громадських організацій МСП – це формування конструктивної взаємодії між трьома силами – владою, бізнесом, громадянським суспільством та ЗМІ для вирішення соціально значимих проблем (бідність, безпритульність, сирітство, насильство тощо), що здійснюється у рамках чинного законодавства і спрямоване на раціональній соціальної політики. Основна характеристика соціального партнерства – це розуміння його діяльності соціального характеру, що побудована на спільних цінностях, солідарності людей та розподілу відповідальності за державну політику.

На підставі аналізу джерел, нами визначено наступні напрями взаємодії держави та громадянського суспільства для успішного вирішення проблеми, які гальмують подальший якісний розвиток МСП в Україні.

1. Цей напрям діяльності спрямований на подолання проблем, що

стосуються законодавчої сфери. Законодавство повинно спиратись на аналіз інституційного контексту (невизначеність, плюралізм, підтримка, бар'єри, розвиток, узгодженість). Для подолання численних питань (зокрема у громадських організацій із податковою інспекцією) через відсутність актуального та пристосованого до реалій законодавчого положення чи закону, що регулював би партнерські відносини між державою, місцевим самоврядуванням та громадянським сектором від «а» до «я». В рамках чинного законодавства України бізнес завжди перебуватиме за межами інституційних перспектив та логіки (цілі, цінності, пріоритети), формування кооперативної поведінки інших потенційних партнерів по МСП, лишатиметься осторонь вирішення соціальних проблем. Єдина форма взаємодії бізнесу та громадського сектору, яка передбачена чинним законодавством, – благодійна діяльність, у рамках якої комерційна фірма має право надавати безоплатно товари, послуги та грошові кошти населенню, розмір такої благодійної допомоги не повинен перевищувати 4% доходу фірми за попередній звітний період. Згідно чинного законодавства на суму «благодійності» зменшується база оподаткування прибутку фірми, тоді як за кордоном на суму благодійної допомоги зменшується розмір сплачуваного податку.

Нерозвиненість українського меценатства пов'язане із несформованістю середнього класу, адже за статистикою в США, де кошти від пожертвувань складають 60 % обсягу валового продукту, благодійністю займається кожен третій представник середнього класу і лише дуже невелика кількість (близько 10 % дуже багатих людей) [64]. Що стосується меценатства корпоративного, то ним в Україні займаються в основному великі бізнес-структури і дуже незначна кількість середній фірм, що пов'язано із обмеженими фінансовими можливостями та складністю процедури, адже, за свідченнями деяких бізнесменів, щоб подарувати школі комп'ютер треба підготувати цілу купу паперів і довести, що ти цей комп'ютер не продав і не приховав прибуток від держави. Разом із тим, за результатами опитування, проведеного Західно-

Українським ресурсним Центром серед підприємців України, 66,3 % представників бізнесу в принципі не проти меценатства і лише 5 % вважають, що це марне витрачання грошей і часу [64]. Можна підсумувати, що для вирішення цієї проблеми слід не лише законодавчо стимулювати благодійність з боку бізнесового сектору, а й запровадити іншу логіку, культуру, ідентифікацію, форми та способи рівноправного та взаємовигідного партнерства громадського сектору та бізнесу.

2. Проблеми, пов'язані із невикористаним потенціалом методологічної бази інституційної перспективи МСП, ризиком ігнорування потенціалу партнерства. Такі проблеми виявляються у відсутності опрацьованої логіки та технології спільної реалізації соціальної програми чи проекту, систем формування та управління партнерствами, моніторингу та оцінювання результатів, визначення інституційних пріоритетів та планування діяльності на майбутнє. Вибір можливих варіантів обмежується наданням грантів чи безоплатної допомоги, тоді як у світі існує багато форм соціального партнерства (соціальне замовлення, виконавцями якого є громадські організації, державні органи соціальної служби та бізнесові компанії, спільна участь представників громадських організацій та державної влади у прийнятті закону чи бюджету тощо).

3. Проблеми, пов'язані із обмеженістю спроможностей та ресурсів. Людські ресурси, які мають бути головним потенціалом громадянського суспільства, згідно з національними опитуваннями критично недостатньо представлені в громадянському суспільстві. Від розвитку людських ресурсів залежать і інші чинники розвитку МСП: спільне формування поведінки, спільне використання знань, можливостей людей, створення цінності з урахуванням внеску партнерів у спільні ресурси та знання, конфліктність ідентичності, цінностей та емоцій.

Операційні витрати громадських організацій складають, згідно з нашими припущеннями, менше 1% від ВВП. Доступ громадських організацій до

основних джерел фінансування – державний бюджет, приватна філантропія, закордонне фінансування – стримується і відсутністю навичок конструювання соціальних партнерств та має ряд критичних недоліків, що відображають суспільний устрій України. Надходження до громадських організацій стримуються низьким рівнем якості суспільно-важливих послуг, досить високими підозрами населення щодо зловживань та корупції в їх лавах.

Таким чином, потрібно створити умови та формувати культуру та відносини, які змінили ставлення інститутів державної влади всіх рівнів до громадського сектору як до допоміжного ресурсу, який можна використати для виконання своїх функцій не змінюючи при цьому системи суспільних відносин, що мають бути побудованими на засадах МСП. Держава повинна підтримувати не лише невеликі соціально орієнтовані громадські організації. За кілька останніх років помічено позитивну тенденцію до налагодження співробітництва між державним та громадським сектором, зокрема, з питань спільного формування та розвитку державної політики на місцевому рівні, тут напрацьовано конкретні логіку, ідентифікацію, поведінку, ресурси та можливості, форми, механізми співпраці та залучення громадян як на стадії обговорення певної проблеми, вироблення спільної програми, так і на стадії її втілення [100, с. 23-27, 47-50, 98-101]. Зберігається тенденція, коли громадські організації поки що можуть справляти вплив на формування та розвиток державної політики передусім на місцевому рівні [52, с. 6] і є регіональними, на національному ж основними гравцями залишаються впливові політичні інститути та бізнесові структури.

Нині громадські організації рухаються у замкненому колі: через низьку ресурсну базу та можливості, знання, вони не в змозі вирішувати суспільні завдання, водночас незадовільне виконання ними цих функцій приводить до недовіри до потенціалу громадських організацій і не ставить їх в положення привабливого соціально-інвестиційного об'єкту. Вирішення даної проблеми слід шукати у розробці стратегії зростання членства організацій, спрямованої на

залучення громадян в громадських організаціях [85, с. 68-69].

4. Відсутність поняття соціальної інформації, що сприяло би кращому застосуванню механізмів для пом'якшення конфліктів логіки (пріоритезація, коливання, прийняття, інтеграція), впровадженню етичних норм поведінки партнерів та професійних стандартів для соціального партнерства [66, с. 4]. Соціальна інформація включає в себе опис діяльності партнерів МСП, бізнесу держави та ЗМІ у вирішенні соціальних проблем, як кожного з них, так і в партнерстві. Така інформація дає змогу якомога ґрунтовніше підійти до питання вирішення конкретних соціальних проблем суспільства спільними зусиллями трьох секторів, сприяє обміну досвідом, знаннями, новинами про наявні ініціативи, виключає можливість дублювання діяльності, допомагає визначити найважливіші пріоритети спільного партнерства. Професіоналізм та відкритість при реалізації соціальних програм є особливо важливим, оскільки виконавці проектів мають справу із живими людьми, часто із вразливими групами, тому важливо не нашкодити цільовій групі.

Варто розвивати, а не обмежувати вплив ЗМІ на політичні інститути і процеси. Засоби масової інформації, як потужний соціальний інститут, істотно впливають на політичні процеси в суспільстві [30, с. 57]. Розвиток ЗМІ повинне спрямовуватись на поширення свободи слова. Конституційне закріплення свободи слова та скасування цензури дають можливість журналістам всебічно висвітлювати важливі події та явища. Розвиток ЗМІ має посилювати соціальну та політичну Відповідальність всіх учасників політичного процесу в Україні. Проте, свобода слова не означає всездозволеність та безвідповідальність. Розвиток ЗМІ може мати негативні наслідки. Надто вільне використання слова може мати негативні соціальні наслідки, деформуючи політичну, соціальну, економічну та духовно-культурну орієнтацію як суспільства, так і окремої особи [30, с. 57].

5. Подолання низького рівень участі населення в громадських організаціях, що зумовлений несформованістю середнього класу, культури

участі та довіри, практикою акценту на переважну участь інститутів держави у формуванні та реалізації політики, низьким рівнем віри громадян в можливість продуктивних змін та задоволення через них своїх соціальних потреб, недоліками в відкритості інформації широкому загалу та звітності самих громадських організацій [98, с. 327], досить складними адміністративними процедурами щодо організації громадської організації та оподаткування підтримки від громади, скупчення центрів підтримки громадських організацій у великих містах та незадовільному регіональному розподілі. Громадянам України досі не притаманна участь у громадянському суспільстві для вирішення спільних проблем та захисту своїх інтересів. Проте слід зауважити і позитивні тенденції розвитку третього сектору в Україні: за останні роки суттєво зріс рівень професіоналізації громадських організацій, що пов'язано із активізацією співпраці громадських організацій з іноземними надавачами грантів та закладами освіти.

Таким чином, перший напрям реалізації пропозицій автора даної роботи – ринкова конкурентна економіка, формування середнього класу. Демократичне суспільство в Україні повинне базувати свій добробут і розвиток на трьох елементах: вільноринковій економіці, репрезентованій сектором бізнесу, демократично обраній публічній владі, середньому класі як основі громадянського суспільства. Нерозвиненість українського меценатства пов'язане із не сформованістю середнього класу та права інтелектуальної власності, що стає іншим важливим напрямом удосконалення МСП в українському суспільстві. У такий спосіб ми можемо розвивати міжсекторальну взаємодію у напрямку поступового підвищення рівня участі населення в громадських організаціях.

Другий напрям – власне МСП. В якості відносно нового для України механізму залучення громадськості до процесу створення стратегії розвитку держави ми обрали МСП, яке є нічим іншим, як спільним виконанням певних функцій публічного управління органами влади та громадянським суспільством,

бізнесом та ЗМІ. Соціальні інтереси та запити за таких умов акумулює в собі соціальне замовлення.

Третім напрямом є удосконалення законодавчої сфери МСП та благодійної діяльності. На законодавчому рівні варто звертати увагу на формування та фактичне становлення й розвиток технологій спільної реалізації соціальної програми чи проекту, системи моніторингу та оцінювання результатів, визначення пріоритетів МСП та планування спільної діяльності на майбутнє.

Попередня пропозиція автора пояснюється саме відсутністю громадської культури, довіри, активності та участі у прийнятті рішень, проектуванні (програмуванні) та організації соціального розвитку та контролю за процесом вироблення державної політики в цілому, а не лише у певних її напрямках. Цільове фінансування конкретних організацій, які здійснюють соціально значущу діяльність. Актуальними формами взаємодії ми рекомендуємо: конкурсне розміщення державних чи муніципальних грантів у середовищі державних та недержавних організацій; створення асоційованих структур (державно-громадські, громадсько-державні, муніципально-громадські, громадсько-муніципальні організації, фонди, асоціації, партнерства і т. д.); укладання тимчасових та довгострокових угод про співпрацю.

Спільна відповідальність політичних інститутів та громадян за соціальний добробут та соціальне забезпечення повинна здійснюватися не зверху, а багатоканально – через закріплені у законах та підзаконних актах різноманітні форми МСП в суспільному житті, створенню зацікавленості та стимулів у громадян. Збалансована система суспільного життя повинна спиратись не лише на взаємодію з політичними партіями, а на міжсекторальну співпрацю «органи державної влади – громадські організації – бізнес – ЗМІ». У свою чергу, інститути громадянського суспільства мають потребу у підтримці державної влади – надання їм моральної підтримки, матеріальної допомоги, певних пільг, а також здійснення контролю та вдосконалення їх

статутної діяльності, інформаційна, консультативна та інші форми підтримки. Соціальна інформація – опис діяльності громадських організацій, ЗМІ, бізнесу та держави у вирішенні соціальних проблем, як кожного з них, так і в партнерстві.

Вплив громадського сектору є досить значним, але це переважно стосується іміджу у суспільстві та впливу послуг, що їх надають громадські організації, найнижчі ж показники стосуються рівня впливу організацій громадського сектору на державу та органи державної влади. Разом із тим, співпраця держави та третього сектору на партнерських засадах й усіх рівнях є важливою та взаємовигідною, оскільки вони є взаємодоповнююють один одного та мають спільну відповідальність за соціальний добробут і суспільний розвиток [47; с. 4-7; 73, с. 215-218]. Державні підрозділи краще виконують завдання довгострокові, оскільки мають розвинену інфраструктуру, чітку ієрархію, стабільне фінансування тощо, а третій сектор є більш гнучким, конкурентним, здатний швидше реагувати на нагальні потреби громадян, вмiє застосовувати нестандартні підходи та методи.

Висновки до розділу 3

1. Головне значення розвитку третього сектору для суспільства полягає у: вдосконаленні й розширенні сфери комунікації громадян із державними органами на всіх рівнях (оснащення громадян необхідними ресурсами, формами, процедурами та механізмами співпраці із державою, впливу на державну політику шляхом, зокрема, формування та формулювання свого замовлення, артикуляції відповідним (коректним, конструктивним) чином власних потреб та інтересів, здійснення контролю та моніторингу за реалізацією суспільних програм), суспільство, таким чином, отримає важливе підґрунтя – громаду, мережу організацій, чого традиційно в Україні не існувало, було замінено на директивний державний вплив, вихованні громадянської

свідомості, знань, звички, досвіду, вмінь існувати у сфері непримусової людської солідарності.

2. Перший напрям розвитку форм участі політичних інститутів в процесах державотворення – ринкова конкурентна економіка, формування середнього класу. Демократичне суспільство в Україні повинне базувати свій добробут і розвиток на трьох елементах: вільноринковій економіці, репрезентованій сектором бізнесу, демократично обраній публічній владі, середньому класі як основі громадянського суспільства. Нерозвиненість українського меценатства пов'язане із не сформованістю середнього класу, що стає іншим важливим напрямом удосконалення МСП в українському суспільстві. У такий спосіб ми можемо розвивати МСП у напрямку поступового підвищення рівня участі населення в громадських організаціях.

Другий напрям – соціальне партнерство. В якості відносно нового для України механізму залучення громадськості до процесу створення стратегії розвитку держави ми обрали соціальне партнерство, яке є нічим іншим, як спільним виконанням певних функцій публічного управління органами влади та громадянським суспільством. Соціальні інтереси та запити за таких умов акумулює в собі соціальне замовлення.

Третім напрямом є удосконалення законодавчої сфери соціального партнерства та благодійної діяльності. На законодавчому рівні варто звертати увагу на формування та фактичне становлення й розвиток інституційної перспективи (визначення пріоритетів МСП та планування спільної діяльності на майбутнє), та інших перспектив: мікроекономічної поведінки, спроможностей та ресурсів, управлінського та організаційного пізнання (технологій спільної реалізації соціальної програми чи проекту); зацікавлених сторін та соціальних оцінок, системи соціального моніторингу та оцінювання результатів,

3. Перспективними напрямками взаємодії громадянського суспільства та політичних інститутів у контексті розвитку МСП в Україні визначено: ринкову

конкурентну економіку, формування середнього класу та ринку інтелектуальної власності; власне удосконалення інституційного контексту МСП (невизначеність, плюралізм, легітимація, підтримка партнерів, бар'єри, розвиток, узгодженість); дослідження інституційної логіки МСП (цілі, цінності, пріоритети) партнерів; удосконалення законодавчої сфери МСП, соціального партнерства та благодійної діяльності для забезпечення гнучкості для переоцінки та адаптації умов, розробки договірних та неформальних гарантій, розробки механізмів для вирішення конфліктів інтересів; розвиток ідентифікації, невикористаного потенціалу різноманітних форм цивілізованої участі громадян в суспільному житті, створенню знань, зацікавленості, ідентифікованості, культури та довіри у громадян.

ВИСНОВКИ

Магістерське дослідження розв'язує важливу науково-прикладну мету, яка полягає у теоретичному обґрунтуванні та розробці практичних рекомендацій щодо взаємодії громадянського суспільства і політичних інститутів у процесі сучасного державотворення.

а. 1. Проаналізовано поняття та характеристика політичних інститутів в суспільстві. Політичні інститути виникають у тісній взаємодії соціальних груп та груп політичних інтересів, відображаючи їхні потреби не лише в їх організації та діяльності, а й з метою задоволення цих потреб через самоорганізацію та їхню спільну діяльність. Одним з завдань політичної влади та політичних інститутів в напрямку реформування системи правління мусить бути мобілізація громадянської свідомості, активне ставлення громадян до суспільних справ. Йдеться про індикацію взаємовідносин між політичними інститутами представницької, виконавчої влади та інститутів громадянського суспільства на основі принципів відкритості, партисипативності, патріотичності, взаємодовіри та чесності.

б. 2. Концептуалізоване поняття «політичний інститут. Політичні інститути – це відносно стабільні утворення, які забезпечують функціонування політичної системи та реалізацію політичної влади. До найважливіших політичних інститутів належать: органи державної влади, політичні партії, громадські організації, медіа.

Реальне громадянське суспільство має реалізуватися саме через наповнення новим змістом поняття «міжсекторна взаємодія», «міжсекторальне партнерство», «громадянське суспільство», «громадянська участь». Зосереджуючи увагу на категорії «міжсуб'єктні відносини», розглядаємо ідею міжсекторної співпраці між політичними інститутами як основу для переходу від статичного стану до практичних дій в напрямку демократизації та децентралізації влади. Агрегація політичних та інших інтересів в політичних

інститутах починається тоді, коли починає здійснюватися функція перетворення потреб у вибір напрямів державної політики.

3. Досліджено артикуляцію інтересів громадськості у публічному управлінні. Артикуляцією інтересів називається процес, за допомогою якого індивіди та групи висувають вимоги до тих, хто приймає політичні рішення. Такими групами інтересів є саморепрезентативні та аномічні групи (переважно спонтанні); інституціоналізовані (асоційовані). Покращення артикуляції інтересів можна зробити за допомогою реформування політичних інститутів, боротьби з корупцією, підтримки громадянського суспільства.

В Україні формується нова модель публічної політики, що ґрунтується на принципі «знизу-вгору». Це призводить до проблем, адже державні органи не завжди готові до співпраці з інститутами громадянського суспільства. Важливо, щоб держава і громадянське суспільство спільно працювали над удосконаленням законодавчої бази та механізмів участі громадян у публічному процесі. Дедалі більшого поширення набуває практика представництва інститутів громадянського суспільства в державних органах влади та установах. Орієнтація на артикуляцію та агрегацію потреб громадян, створення та підтримка ефективного інформаційно-комунікативного простору для взаємодії, формування взаємовідповідальності політичних інститутів є основними завданнями МСП в Україні.

а. 3. Систематизовано форми співпраці політичних партій, громадськості та органів публічної влади. Встановлено, що поширеними є такі форми співпраці політичних партій, громадськості та влади (як тактичні прийоми) в процесах державного та муніципального управління: громадські дорадчі комітети; громадські слухання; громадські асоціації; громадянська просвіта; консультації; круглі столи; опитування громадської думки; організація громади; соціальний моніторинг; створення коаліцій; соціальне замовлення.

Є й інші форми взаємодії громадськості та органів державного управління: цільове фінансування конкретних організацій, які здійснюють

соціально значущу діяльність; конкурсне розміщення державних чи муніципальних грантів у середовищі державних та недержавних організацій; створення асоційованих структур (державно-громадські, громадсько-державні, муніципально-громадські, громадсько-муніципальні організації, фонди, асоціації, партнерства і т. д.); укладання тимчасових угод про співпрацю, в рамках яких можуть проводитися різноманітні одноразові заходи чи акції соціального спрямування; укладання довгострокових угод, які визначають принципи взаємостосунків різних секторів суспільства чи їх частин, які визначають принципи взаємостосунків різних секторів суспільства чи їх частин.

а. 4. Концептуалізовано основи «теоретичного перехрестя» та «інтегративного міжтеоретичного збагачення» у дослідженні міжсекторального партнерства (М. Садрі, А. Арістиду та Д. Равазі) для покращення динаміки взаємодії органів публічного управління, політичних інститутів та громадянського суспільства в Україні. Перспективними напрямками розвитку МСП встановлено: ринкова економіка та формування середнього класу та ринку інтелектуальної власності; соціальне партнерство; удосконалення законодавства з метою удосконалення інституційного контексту та інституційної логіки МСП; розвиток комунікації, інформування, ідентифікації, культури, знань, довіри та залучення громадян до МСП, розвиток спроможностей, ресурсів, ідентичності зацікавлених сторін для цивілізованої участі громадян у суспільному житті через налагодження управлінських та організаційних умов співпраці між МСП та політичними інститутами для покращення добробуту суспільства.

Реалізація механізмів практичного застосування форм і методів розвитку управлінського потенціалу інститутів публічної влади завдяки активізації політичної участі громадян передбачає впровадження наступної системи спеціально орієнтованих заходів і процедур: соціальне оцінювання та громадський моніторинг, слухання, ініціативи; створення коаліцій організацій третього сектору для лобювання власних інтересів на місцевому рівні; використання механізмів PR-діяльності.

5. Розглянуто перспективи взаємодії громадянського суспільства та політичних інститутів у контексті розвитку МСП в Україні. Рекомендовано посилювати значення розвитку МСП для українського суспільства. Перспективними напрями розвитку МСП встановлено:

- ринкову конкурентну економіку та формування середнього класу, розвиток меценатства;

- вдосконалення комунікації громадян з державою з метою: надання ресурсів, форм, процедур для співпраці; впливу на державну політику; контролю за реалізацією суспільних програм; формування громадянської активності та свідомості;

- соціальне партнерство з метою: спільного виконання функцій публічного управління; акумуляції соціальних запитів; удосконалення законодавства; формування інституційної перспективи МСП; забезпечення гнучкості та адаптації державної політики; розробки гарантій та механізмів вирішення конфліктів.

Іншими важливими аспектами розвитку МСП є: дослідження та формування інституційної логіки, спроможностей та ресурсів МСП; розвиток ідентифікації та зацікавленості громадян; формування культури, кооперації та довіри у суспільстві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- a. 1. Адміністративне право України. Повний курс : підручник. За ред. В. Галунька, О. Правоторової. 3-тє вид. Київ: Академія адміністративноправових наук, 2020. 466 с.
- b. 2. Аналіз українського волонтерства на основі методології нових соціальних рухів. Національний інститут стратегічних досліджень (02.11.2022). URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/analiz-ukrayinskoho-volonterstva-na-osnovi-metodolohiyi-novykh-sotsialnykh> (дата звернення: 19.11.2023).
- c. 3. Ахмеров О. О. Теоретичні аспекти децентралізації влади як дієвого механізму демократизації політичної системи: проблемні питання та шляхи їх вирішення. *Політичне життя*. 2019. № 3. С. 5-10. С. 6.
- d. 4. Бахметьєв А. В. Особливості проведення виборчих кампаній при різних виборчих системах. *Політичне життя*. 2021. № 4. С. 4-9. С. 4.
- e. 5. Баштанник В. В. Об'єднання громадян і місцева влада: протистояння чи співробітництво? *Грані*. 1999. № 3 (5). С. 23-26.
- f. 6. Безпалько О. М. Роль територіальних громад у забезпеченні місцевого економічного розвитку: теоретичні засади дослідження. *Економіка і організація управління*. 2019. № 1 (33). С. 116-123.
- g. 7. Бульвінський А. Проблеми партійної системи сучасної України. *Політичний менеджмент*. 2012. Т. 4-5. С. 97-114.
- h. 8. В Україні зареєстровано 160 тисяч організацій громадянського суспільства (22 Листопада 2021). URL: <https://zmina.info/news/v-ukrayini-zareyestrovano-160-tysyach-organizacij-gromadyanskogo-suspilstva/> (дата звернення: 19.12.2023).
- i. 9. Ващенко А. С. Моделі взаємодії громадянського та політичного суспільства: теоретико-концептуальний аспект. *Політичне життя*. 2019. № 4. С. 4-9.

- ж. 10. Влада і суспільство: діалог через громадські ради : монографія. Шайгородський Ю. Ж., Андрійчук Т. С., Дідух А. Я. [та ін.]. За заг. ред. Шайгородського Ю. Ж. Київ: Паливода А. В., 2011. 148 с.
- к. 11. Водолазкий В. А. Формування зв'язків із громадськістю в органах місцевого самоврядування України: соціологічний аналіз моделей : автореф. дис. ... канд. соц. наук: спец. 22.00.03 «Соціальні структури та соціальні відносини». Київ, 2003. 21 с.
- л. 12. Волошина А. В., Лациба М. В. Ефективна організація роботи громадської ради : метод. рек. Укр. незалеж. центр політ. дослідж. Київ: Агентство «Україна», 2011. 76 с.
- м. 13. Волошина А. В. Корупція – виклики для України. За матеріалами шостого «Київського діалогу» 28-30 жовтня 2010 року «Корупція в політиці, економіці та управлінні – стратегії громадянського суспільства та світової спільноти щодо її подолання». Кіровоград. 2011. 79 с. URL: <http://www.toro.org.ua/news/598.html> (дата звернення: 10.12.2023.)
- н. 14. Воробйов В. А. Політичне представництво із соціального хаосу: партії між олігархією та самоорганізацією. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2021. № 33. С. 88-92.
- о. 15. Герасимів Т. Правова модель партнерства судової влади та інститутів громадянського суспільства. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: «Юридичні науки». 2020. Т. 7. № 2. С. 48-55.
- р. 16. Герасимів Б. Моделі громадянського суспільства: проблема взаємовідносин людини та держави. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. 2017. Вип. 4. № 861 (13). URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2018/may/12710/16.pdf> с. 97-104.
- с. 17. Гладиш М. Політичні передумови становлення та розвитку північноєвропейської інтеграції. *Вісник Львівського університету*. Серія міжнародні відносини. 2012. Вип. 31. С. 18-27.

- г. 18. Гошовська В. А. Політичне лідерство українського парламентаризму в сучасному геополітичному вимірі. *Вісник Львівського університету*. Серія філос.-політолог. студії. 2023. Вип. 50. С. 142-149.
- с. 19. Гришина Н. В. Державна служба як соціально-правовий інститут і професійна службова діяльність. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2023. Т. 2. № 78. С. 38-42.
- т. 20. Громадський моніторинг літнього оздоровлення дітей: порадник для небайдужих. Кіровоград: Творче об'єднання «ТОРО», 2008. 102 с.
- у. 21. Громадянське суспільство України: цифри і факти (13.04.2023). URL: <https://www.prostir.ua/?news=hromadyanske-suspilstvo-ukrajiny-tsyfry-i-fakty> (дата звернення: 10.11.2023).
- в. 22. Громадянське суспільство України: цифри і факти. Громадські організації та волонтери розділяють перші сходинок соціальних інституцій, яким українці довіряють найбільше (13.04.2018). URL: <https://euprostir.org.ua/stories/133521> (дата звернення 30.03.2024)/
- ш. 23. Демченко О. Діяльність груп інтересів в Україні. *Політичний менеджмент*. 2006. № 6. С. 89-97.
- х. 24. Денисенко І. Д. Сучасна теорія конфлікту: проблеми експлікації, демаркації, класифікації. *Український соціум*. 2013. № 3 (46). С. 32-43.
- у. 25. Державна служба : підручник. У 2 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. Редкол.: Ю. В. Ковбасюк (голова) та ін. Київ; Одеса: НАДУ, 2012. Т. 1. 372 с.
- з. 26. Державна служба в Україні: теоретико-правова характеристика у контексті реформування законодавства : монографія. За заг. ред. С. В. Ківалова, Л.Р. Білої-Тіунової. Одеса: Фенікс, 2013. 438 с.
- аа. 27. Довбенко М. Електронні петиції. Інструменти демократії у містах України. Інформаційно-аналітичний довідник. За ред. С. Лобойка, М. Находа, Д. Хуткого. Київ, 2017. 58 с.
- бб. 28. Довідник громадських організацій Міжнародного Фонду

«Відродження». Київ. 2008. 212 с.

сс. 29. Домбровський О. І., Багір'янц Д. П. Участь громадськості у здійсненні публічного адміністрування на місцевому рівні: поняття та механізми забезпечення. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 2. С. 610-613. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-2/145>

dd. 30. Дубов Д. Засоби масової інформації як якісно нові суб'єкти політичних комунікацій. *Політичний менеджмент*. 2007. № 1. С. 57- 65.

ее. 31. Євтушенко О. Місцеве самоврядування – інститут громадянського суспільства та демократичної політичної системи. *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку*. 2009. Вип. 21. С. 66-70.

ff. 32. Ємельянова А. Громадські бюджети участі. Інструменти демократії у містах України. Інформаційно-аналітичний довідник. За ред. С. Лобойка, М. Находа, Д. Хуткого. К. 2017. 58 с.

gg. 33. Ємельянова А. Поняття електронної демократії. *Інструменти демократії у містах України. Інформаційно-аналітичний довідник*. За ред. С. Лобойка, М. Находа, Д. Хуткого. К. 2017. 58 с.

hh. 34. Ємельянова О. М., Водяний О. М., Дзєга В. Д. Діяльність суб'єктів управління на місцевому рівні в сучасних умовах. *Наукові перспективи*. 2023. № 8(38). С. 135-145.

ii. 35. Єремєєва І. А., Шаповал В. А. Групи інтересів як суб'єкти політики. *Політикус*. Науковий журнал. 2016. № 2. С. 76-80.

jj. 36. Загальні правила етичної поведінки державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування. Наказ Національного агентства України з питань державної служби від 5 серпня 2016 р. № 158. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1203-16> (дата звернення: 20.11.2022).

kk. 37. Закон України «Про звернення громадян» від 2 жовтня 1996 р. № 393/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-вр#Text> (дата звернення: 23.11.2022).

ll. 38. Іванова І. І. Скандинавська модель неокорпоративізму: виклики та

- перспективи. *Політичне життя*. 2017. № 3. С. 41-45.
- mm. 39. Інкубатор 1991. URL: <http://1991.vc/about/>
- nn. 40. Існуючі механізми співпраці органів державної влади з організаціями громадянського суспільства в контексті реалізації Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні 2016-2020. Київ: Ваіте, 2016. 280 с. С. 64-91.
- oo. 41. Карпунець А. С. Інститут державної служби в системі державного управління. С. 1-12. URL: <https://ktpu.kpi.ua/wp-content/uploads/2018/05/Institut-derzhavnoyi-sluzhbi-v-sistemi-derzhavnogo-upravlinnya.pdf> (дата звернення 24.01.2024).
- pp. 42. Карпьяк О. Громадянське суспільство в сучасній Україні (політико-правовий аспект). *Вісник Львівського університету*. Серія філософо-політологічні студії. 2017. Вип. 14. С. 126-133.
- qq. 43. Кириченко В. М., Соколенко Ю. М. Функції політичних партій та проблеми їх виконання в Україні. *Конституційно-правові академічні студії*. 2018. № 1. С. 94-101.
- rr. 44. Кікінчук В. Ю. Щодо визначення поняття державної служби. *Форум права*. 2012. № 3. С. 282-286.
- ss. 45. Коврига О. С. Основні підходи до визначення молодіжної політики на державному рівні. *Education and science of today: intersectoral issues and development of sciences*. 2021. Vol.1. March 19. UK: Cambridge. С. 70-71.
- tt. 46. Коврига О. С. Взаємодія органів державної влади з громадськістю в системі державного управління України. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського*. Серія: Державне управління. 2020. Т. 31 (70). № 2. С. 109-114. DOI <https://doi.org/10.32838/2663-6468/2020.2/18>
- uu. 47. Колодій А. Становлення громадянського суспільства в Україні. *Культурологічний часопис «І»*. Ч. 22. 2001. С. 3-7.
- vv. 48. Колодій А. Українські політичні партії перед викликами XXI століття. Політичні партії і вибори: українські та світові практики. *Збірник*

- статей і тез за результатами наукової конференції «Політичні партії і вибори: українські та світові практики» (пам'яті Ю. Р. Шведа) від 8 жовтня 2016 р. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2017. С. 107-129.
- ww. 49. Колосовська І. І. Засоби впливу на формування іміджу місцевих державних адміністрацій. *Ефективність державного управління в контексті європейської інтеграції. Матеріали науково-практичної конференції 23 січня 2004 р.* За заг. ред. А. О. Чемериса. Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2004. Ч. 2. С. 194-197.
- xx. 50. Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. Відом. Верховної Ради України (ВВР). 1996. № 30.
- уу. 51. Кормич Л. І., Шелест Д. С. Громадські об'єднання та політичні партії сучасної України. Київ: АВРІО, 2004. 177 с.
- zz. 52. Краплич Р. Стратегія впровадження моделей регіонального розвитку в контексті співпраці трьох секторів. *Вісник*. Рівне: «Волинський ресурсний центр». 2000. № 8. С. 6-7.
- aaa. 53. Кройтор А. В., Полухіна А. В. Реструктуризація внутрішньопартійної організації як виклик сучасної доби. *Актуальні проблеми політики*. 2017. № 60. С. 223-234.
- bbb. 54. Кузіна І. І. Довіра до політичних інститутів в Україні: концептуалізація феномену та фактори формування : дис. ... канд. соціол. наук.: 22.00.04 – спеціальні та галузеві соціології. Міністерство освіти і науки України, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. Харків, 2015. 96 с.
- ссс. 55. Лациба М., Хмара О., Орловський О. Громадська експертиза діяльності органів виконавчої влади: крок за кроком. Укр. незалеж. центр політ. дослідж. Київ: Агентство «Україна», 2010. 96 с.
- ddd. 56. Лебідь А. Є, Назаров М. С. Інструменти громадської участі в Україні : навчально-методичний посібник. Суми: Вид-во СумДУ, 2020. 73 с.
- eee. 57. Лясота А. Групи інтересів як один з основних інститутів позапарламентського представництва інтересів. *Епістемологічні дослідження в*

- фiлософiї, соцiальних i полiтичних науках. 2016. № 1. С. 20-28. URL: <https://visnukpfs.dp.ua/index.php/PFS/article/view/799>.
- fff. 58. Лясота А. Є. Групи iнтересiв як один з основних iнститутiв парламентського представництва iнтересiв. *Вiсник Днiпропетровського унiверситету*. Полiтологiя. 2016. № 1. С. 20-28.
- ggg. 59. Лясота А. Є. Проблема полiтичної нестабiльностi: стратегiї пiдвищення iнституцiйної спроможностi перехiдних систем на прикладi України. *Полiтикус*. Наук. журнал. 2019. № 1. С. 52-57.
- hhh. 60. Малиновський В. Я. Державна служба: теорiя i практика : навч. посiб. Київ: Аtика, 2003. 160 с.
- iii. 61. Малишенко Л. О. Особливостi функцiонування полiтичних iнститутiв в умовах формування iнформацiйного суспiльства. *Актуальнi проблеми полiтики*. Зб. наук. пр. Редкол.: С. В. Кiвалов (голов. ред.), Л. I. Кормич (заст. голов. ред.), Ю. П. Аленiн [та iн.]. МОНмолодьспорт України, НУ ОЮА. Одеса: Фенiкс, 2011. Вип. 12-18. С. 165 - 174. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/1285/Malishenk.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- jjj. 62. Маслов Ю. К. Мiсцеве самоврядування як структурний елемент системи влади сучасних країн Європи. *Гранi. Полiтологiя*. 2014. Листопад. № 11 (115). С. 101-105.
- kkk. 63. Матвiєнкiв С. Вплив масової комунiкацiї на полiтичну сферу перехiдного суспiльства. *Науковий вiсник Ужгородського унiверситету*. Серiя : Полiтологiя, Соцiологiя, Фiлософiя. 2009. Вип. 13. С. 278-281.
- lll. 64. Меценатство в Україні. URL: <https://parta.com.ua/ukr/referats/view/4832/>
- mmm. 65. Морарь М. В. Толерантнiсть як принцип полiтичної дiяльностi партiйних лiдерiв. *Гранi. Полiтологiя*. 2014. Травень. № 5 (109). С. 152-157.
- nnn. 66. Несвiт Г. П. Iнформацiйна полiтика держави як чинник реформування суспiльства : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 23.00.02. Одеса:

Одеська нац. юрид. академія, 2001. 18 с.

ooo. 67. Несвіт Г. П. Інформаційна політика як фактор трансформації суспільства. *Актуальні проблеми політики*. Зб. наук. пр. Відп. ред. Кормич Л. І. Вип. 10. Одеса: Астропринт, 2001. С. 326-332.

ppp. 68. Нестерович В.Ф. Поняття виборчої системи та її основні розуміння в конституційному праві. *Публічне право*. 2019. № 1. С. 17-19.

qqq. 69. Оцінка громадянами ситуації в країні та дій влади, довіра до соціальних інститутів (лютий-березень 2023 р.). Разумков центр. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-sytuatsii-v-kraini-ta-dii-vlady-dovira-do-sotsialnykh-instytutiv-liutyi-berezen-2023r> (дата звернення 2.10.2023).

rrr. 70. Панова Н. С. Концепт державної адміністративної служби України : дис. ... наук. ступеня докт. юр. наук.: 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право; 081 – Право. Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2021. 442 с.

sss. 71. Перелік громадських організацій: Фонд «Каунтерпарт». Київ, 2018. 80 с.

ttt. 72. Підсумки 2023 року: громадська думка українців. URL: <https://dif.org.ua/article/pidsumki-2023-roku-gromadska-dumka-ukraintsiv> (звернення 30.03.2024).

uuu. 73. Покоłodна О. В. Особливості здійснення зв'язків з громадськістю в органах державного управління. *Теорія та практика державного управління*. Харків: Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2015. Вип. 3 (12). С. 214-218.

vvv. 74. Політичні партії та перехід до демократії : посібник з демократичного будівництва політичної партії для лідерів, організаторів та активістів. Нац. Демократичний Ін-т Міжнародних Відносин. Київ, 2016. 89 с.

www.75. Поліщук І. О. (2019). Партія як соціально-політичний інститут. *Вісник НЮУ імені Ярослава Мудрого*. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. 4(43), 101–117. <https://doi.org/10.21564/2075->

7190.43.187922

xxx. 76. Поліщук І. О. Модернізація політичної системи як засіб демократизації політичного режиму в Україні. *Політичне життя*. 2018. № 1. С. 81-84.

ууу. 77. Єльчєва Л. (Упор.). Посібник для державних службовців по співробітництву з молодіжними неурядовими організаціями. Київ: Дитячо-молодіжне об'єднання «Клуб «Компас», 2015. 58 с.

zzz. 78. Про громадські об'єднання. Закон України від 22 березня 2012 р. № 4572-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17>.

aaaa. 79. Про державну службу. Закон України від 10 грудня 2015 р. № 889-VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/889-19/page>.

bbbb. 80. Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності. Закон України від 11 вересня 2003 р. № 1160-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1160-15#Text>

cccc. 81. Про затвердження Порядку ведення Реєстру громадських об'єднань. Постанова Кабінету Міністрів України від 19 грудня 2012 р. № 1212. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1212-2012-%D0%BF>

dddd. 82. Про місцеве самоврядування в Україні. Закон України від 21 травня 1997 р. № 280/97-ВР. ВВРУ. 1997. № 24. Ст. 170. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80>.

eeee. 83. Про органи самоорганізації населення. Закон України від 11 липня 2001 р. № 2625-III. ВВРУ. 2001. Ст. 254. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2625-14>.

ffff. 84. Про політичні партії в Україні. Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2365-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2365-14#Text>

gggg. 85. Прошко В. Залучення громадян – американське бачення. *Аспекти самоврядування*. 1999. № 1(3). С. 67-73.

hhhh. 86. Рейтерович І. В., Парфенюк Т. В. Концептуальні підходи дослідження місця та ролі груп інтересів у виробленні публічної політики.

Інвестиції: практика та досвід. 2021. № 18. С. 92-98.

іііі. 87. Рубан Д. Муніципальні відкриті громадські простори (хаби) як інноваційні інструменти розвитку місцевої демократії (на прикладі міста Києва). *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. Державне управління. 2022. № 1(15). С. 33-36.

іііі. 88. Рудницький С. В. Інтерпретації категорії «політичний інтерес» в українській політології. *Держава і право*. 2012. Вип. 56. С. 612-617.

кккк. 89. Русиняк А. Виникнення неформальних інститутів в Україні як результат деїституалізації та деформалізації та специфіка їх впливу на формування політичного режиму. *Вісник Львівського університету*. Серія філософсько-політологічні студії. 2017. Вип. 12. С. 245-252.

ІІІ. 90. Савко Ю. Громадські організації та їх вплив на суспільно-політичний процес сучасної України. *Вісник Львівського університету*. Філософські науки. 2004. Вип. 6. С. 201-211.

тттт. 91. Селіванов В.М. Право і влада суверенної України: методологічні аспекти. Київ: Вид. дім «Ін Юре», 2002. 724 с.

пппп. 92. Ситник Г. П., Орел М.Г. Національна безпека в контексті європейської інтеграції України : підручник. За ред. Г. П. Ситника. Київ: Міжрегіональна Академія управління персоналом, 2021. 372 с.

оооо. 93. Сич О. Праві партії країн Скандинавії в контексті ренесансу націоналізму. *Вісник Львівського університету*. Серія філос.-політолог. студії. 2019. Вип. 23. С. 203-213.

рррр. 94. Старикова Г. Д. Діяльність політичних партій на місцевому рівні та їх вплив на демократизацію. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2021. № 12. 7 с. DOI: 10.32702/2307-2156-2021.12.72

qqqq. 95. Ткачук А. Населення чи громада або як впливати на місцеву владу. Київ: Ін-т громадянського суспільства, 2001. 78 с.

тггг. 96. Тодоріко А. Особливості формування політичної довіри в Україні: макрорівень політичних відносин. *Історико-політичні проблеми сучасного*

світу. 2017. № 35-36. С. 372-383. <https://doi.org/10.31861/mhpi2017.35-36.372-383>.

ssss. 97. Токвіль, Алексіс де. Про демократію в Америці. У двох томах. Пер. з франц. Г. Філіпчука та М. Москаленка. Передмова Андре Жардена. Київ: Видавничий дім «Всесвіт», 1999. 590 с.

tttt. 98. Третій сектор в Україні та організації, що розбудовують його інфраструктуру. 2-ге доп. Видання. Фонд Євразія. Міжнар. Фонд «Відродження». Київ, 1997. 98 с.

uuuu. 99. Турченко Ю. ЗМІ як впливовий чинник реалізації політичного процесу. *Політичний менеджмент*. 2009. № 4. С. 115-118.

vvvv. 100. Український інститут соціальних досліджень: Результати моніторингового опитування населення України стосовно соціального становища молоді. Київ, 2017. 230 с.

wwww. 101. Участь громадськості у процесі прийняття рішень на місцевому рівні : посібник. Київ: Ленвіт, 2012. 64 с.

xxxx. 102. Федорищак Х., Мосора Л. Місце та роль засобів масової інформації у сфері публічної політики. *Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом*. Політичні науки та публічне управління. 2022. Вип. 1 (61). С. 86-91.

uuuu. 103. Фісун А. Типології політичних систем: основні підходи. *Політичний менеджмент*. 2005. № 5. С. 39-50.

zzzz. 104. Формування громадянського суспільства в Україні: стан, проблеми, перспективи. *Наук. праці*. Вип. 24. Київ: НАДУ, 2016. 247 с.

aaaaa. 105. Ханстантинов В. О. Політичні інститути і процеси : курс лекцій. Миколаїв: МНАУ, 2017. 144 с.

bbbb. 106. Чабанна М. В. Довіра до політичних інститутів: передумови та наслідки для демократії. *Магістеріум*. 2014. № 58. С. 8-14.

sssss. 107. Чальцева О. М. Роль громадянського суспільства у проектуванні публічної політики в Україні. *Вісник ДонНУ імені Василя Стуса*. Сер.:

Політичні науки. 2020. С. 102-107.

dddd. 108. Черноног Є.С. Державна служба: історія, теорія і практика : навч. посіб. Київ: Знання, 2008. 458 с.

еєєє. 109. Якубовський Я. С. Теоретичні підходи до формування трансформаційної моделі громадянського суспільства в державі. *Вісник ХНТУ*. 2023. № 3(86). С. 184-188.

ffff. 110. Ярема Л. В., Замора О. І. Управління розвитком територіальної громади. *Економіка*. 2021. № 5. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/5_2021/106.pdf (дата звернення: 23.09.2023).

ggggg. 111. Яровой В., Гладков Е. Зв'язки з громадськістю. Хмельницький: Молод. ліга за підтримкою альянсу Партнерства Каунтерпат, 2002. 95 с.

hhhhh. 112. Ярош Я. Політичні партії як суб'єкти громадянського суспільства. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*. 2018. № 2 (4). С. 146-156.

ііііі. 113. Яскал Л. Недержавні організації в Україні. Соціальна робота в недержавних установах. URL: http://www.ukma.kiev.ua/univ/fac/DSST/SWU/win/ngov_o/ngov_org.htm (дата звернення: 27.07.2022).

jjjjj. 114. Almond G. F., Coleman J. S. The Politics of the Developing Areas. Princeton University Press, 2015. 610 p. https://www.perlego.com/book/738079/the-politics-of-the-developing-areas-pdf?utm_source=google&utm_medium=cpc&campaignid=20933451054&adgroupid=162926082692&gclid=CjwKCAiAk9itBhASEiwA1my_62QAe6wlSAndTAgOWu9HTHDtN7eFDtQuvaSF7BpGDyiST6XwazMXCRoCk7UQAvD_BwE (дата звернення: 12.01.2024).

kkkkk. 115. Sadri Mohamad, Aristidou Angela, and Ravasi Davide. Cross-Sector Partnership Research at Theoretical Interstices: Integrating and Advancing

Theory across Phases. *Journal of Management Studies*. 0:0 Month 2024. № 1-34. С.

1. doi:10.1111/joms.13046

116. 77% громадських організацій допомагають ЗСУ, але прагнуть поступово повертатися до основних напрямів діяльності – результати дослідження (21 лютого 2023). Детектор медіа. URL: <https://cs.detector.media/community/texts/185203/2023-02-21-77-gromadskykh-organizatsiy-dopomagayut-zsu-ale-pragnut-postupovo-povertatysya-do-osnovnykh-napryamiv-diyalnosti-rezultaty-doslidzhennya/> (дата звернення: 23.12.2023).